

Balat, G. (2023). Balkan Edebiyatında Osmanlı Medeniyet Tasavvurunun Akisleri: İvo Andriç Örneği. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 5(2), 109-159. DOI: 10.47139/balted.1274407

Balkan Edebiyatında Osmanlı Medeniyet Tasavvurunun Akisleri: İvo Andriç Örneği

*Reflections of Ottoman Civilization Conception in Balkan Literature:
The Example of Ivo Andric*

Gülçin BALAT*

Öz

Osmanlı Devleti fetih hareketleriyle birden çok kıtada toprak sahibi olmuş, nüfuz alanına giren bölgelerdeki halkı Türk-İslam kültürü çerçevesinde değerlendirmiş fakat onların kültürel, dinî ve millî unsurlarına karışmamıştır. 13. yüzyılın başlarından itibaren Balkanlarda etki alanı genişleyen Osmanlı Türk kültürü -MS 4-5. yüzyıllarda Balkan coğrafyasına intikal eden Türk boyları ilk tabaka kabul edilirse- bölgede ikinci Türk kültür katmanını oluşturmuştur. Türk kültür ekolojisi unsurları bölgede yaşayan gayrimüslim tebâyı etkilemiş, toplum hafızasında yer etmiştir. Bu Türkizm unsurları özellikle edebî şahsiyetlere ilham vermiş ve onların zihinlerindeki Türk tasavvuru eserlerine yansımıştır. Bu bağlamda Bosna Hersekli yazar İvo Andriç önemli şahsiyetlerden biridir. Andriç, Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'teki mevcudiyetiyle ilgili motiflerden oluşan eserler yazmıştır. Bu çalışmada, İvo Andriç'in Sinan'ın Tekkesinde Ölüm adlı eserindeki hikâyelerde Balkanların gayri Türk unsurlarındaki Türk kültür ekolojisi yansımalarına odaklanılarak ele alınmıştır. Bu hikâyeler yapısalcı yöntemle kişi/zaman/mekân alanlarında değerlendirilirken hikâyelerin içerik analizinde Türk kültür öğeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, İvo Andriç, Türk kültür ekolojisi, Osmanlı Devleti, vezir.

Abstract

The Ottoman Empire acquired lands in more than one continent with its conquest movements, evaluated the people in the regions within its sphere of influence within the framework of Turkish-Islamic culture, but did not interfere with their cultural, religious, and national elements. The Ottoman Turkish culture, whose sphere of influence expanded in the Balkans from the beginning of the 13th century - AD. 4-5. If the Turkish tribes, which were transferred to the Balkan geography in the centuries, are accepted as the first layer,

* Dr. / Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, gulcin.balat@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3967-2977

they formed the second Turkish cultural layer in the region. The elements of Turkish cultural ecology have affected the non-Muslim subjects living in the region and have taken a place in the memory of the society. These elements of Turkism inspired especially literary figures and the Turkish imagination in their minds was reflected in their works. In this context, writer Ivo Andric from Bosnia and Herzegovina is one of the important personalities. Andric wrote works consisting of motifs related to the presence of the Ottoman Empire in Bosnia and Herzegovina. In this study, the stories in Ivo Andric's work titled Death in Sinan's Lodge are discussed by focusing on the reflections of Turkish cultural ecology in the non-Turkish elements of the Balkans. While these stories were evaluated in the areas of person/time/space with the structuralist method, Turkish cultural elements were tried to be determined in the content analysis of the stories.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Ivo Andric, Turkish cultural ecology, Ottoman Empire, vezir.

Giriş

Osmanlı Devleti, Türk tarihinde mevcudiyet gösterdiği süre içerisinde dünyanın birçok yerinde meskûn bulunmuştur. Sistemli olarak yürütülen fetih hareketleri sonucu birden çok kıtada toprak sahibi olmuş ve buraları şenlendirmek suretiyle kalıcı Osmanlı toprağı hâline getirmiştir. Osmanlı Devleti nüfuz alanına dâhil ettiği topraklarda meskûn bulunan halkı Türk-İslam kültürü çerçevesinde değerlendirmiş fakat onlara ait müstakil kültürel, dinî ve millî unsurlara saygı duymuştur. Bölge insanının ihtiyaçları doğrultusunda maddi ve manevi kültürel yapılar inşa etmiş ve bölge insanına hem yerel hem de Türk kültürüne ait unsurlardan müteşekkil bir şahsiyet oluşturmuştur. Bu durum dünyanın çeşitli bölgelerinde Türk kültürünün ortaya çıkmasına ve tanınmasına katkı sağlayarak Türk kültür ekolojisini meydana getirmiştir.

Türk kültür ekolojisi dairesinde yer alan bölgelerin başında kadim Türk yurdu Balkanlar gelmektedir. Orta Asya'dan göçler vesilesiyle MS 4-5. yüzyıllarda Balkan coğrafyasına intikal eden Türk boyları, birinci Türk kültürü katmanı olarak adlandırılan dönemi, 14. yüzyılın başlarında Balkanları fethetmeye başlayan Osmanlı Türkleri ise ikinci Türk kültürü katmanını oluşturmaktadır: *"Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk kavimlerinin beraberlerinde Balkanlı Slavları önce Özi (Dinyeper) nehrinin doğusundan batısına ve daha sonraki dönemlerde de Tuna'nın güneyine indiren ve bizim Türk kültürünün birinci kültürel katmanı olarak adlandırılır, Osmanlı Türkleri ise Balkanlardaki ikinci Türk kültürü katmanıdır."* (Çobanoğlu, 2017, s. 401). Bu katmanlar geçmişten günümüze bugünkü adıyla Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Kosova, Sırbistan, Yunanistan ve Bosna Hersek gibi ülkeleri etkisi altına almıştır. Buna göre çalışmada üzerinde duracağımız hikâyelerin ana mekânsal birimini oluşturan Bosna Hersek hakkında birtakım tarihsel bilgiler vermek yerinde olacaktır.

“Bosna’ya Osmanlı akınları başladığı sıralarda (1389) Bosna tahtında Kral I. Tvrtko bulunuyordu. 1389’da Sırpın mağlup edilmesi üzerine Bosna topraklarında Osmanlı baskısı iyice arttı. 1415’ten itibaren Osmanlılar Bosna’nın merkezine doğru ilerlemeye devam ettiler. Fatih Sultan Mehmet’in emriyle Osmanlı ordusu Bosna’yı 1463’te bütünüyle fethetti. Hersek bölgesinin fethi ise 1482 yılına kadar tamamlandı.” (Gündüz, 2012, s. 11-12). Osmanlı Devleti’nin Bosna Hersek’i fethi, devletin sınırlarının Balkan topraklarında genişlemesini sağlamıştır. Bu genişleme vesilesiyle Türk ve İslam kültür unsurları da yeni fetih bölgelerinde meşru ve imariyet kazanmaya başlamıştır. Osmanlı Türklerinin fethedilen bölgeyi Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak üzere izlediği ihya ve imar politikaları hızlı bir şekilde neticelenmiş ve o dönemde Bogomil inanç sistemine¹ sahip Bosna Hersekli Boşnaklar tedricen İslamiyet’e geçmiştir. *“Bosna Hersek topraklarının Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı hâkimiyetine alınmasından kısa zaman sonra Bogomil mezhebinde olan Boşnaklar, Müslüman olmaya başladılar.”* (Gündüz, 2012, s. 12). Bosna Hersek’te yaşayan Boşnakların Bogomil inancından ayrılıp İslamiyet’e geçmelerinde geleneksel inanç sistemleri Bogomil mezhebinin Müslümanlığa yakın kimi adet/inançların etkisi yanında Osmanlı Devleti’nin fetih düsturu olarak uyguladığı dine ve dile yönelik hoşgörü politikası da kısmen etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Sırp ve Hırvatlar tarafından din üzerinden Boşnaklara yapılan zulmedici baskılar onların Osmanlı Devleti’ne daha çok yaklaşmalarını sağlamıştır. İslamiyet’in kabulü Boşnakların hem dinî hem de kültürel hayatını değiştirmiştir. Bu noktada İslâm medeniyetini inşa etmeye çalışan Osmanlı Devleti, irfan ve ihlas ile Boşnakların İslamiyet’e uyum sağlamasına yardımcı olmuş, bölgeyi maddi ve manevi kültür unsurlarıyla âdete örmüştür.

Boşnakların Müslüman olması onlara yeni bir kültürel kimlik kazandırmıştır. Boşnak kimliği ile Türk kimliği İslamiyet üzerinden müşterek bir kültürel kimliğe dönüşmüştür. *“Kimlik, belli bir zaman diliminde yaşanan anlarda ve belli bir mekânda, ara dünya, göçmenlik ya da azınlık konumu olarak nitelendirilen çok katmanlı, çok etmenli, kısacası çok kültürlü ortamda çok sayıda başka kimliklerle etkileşim içerisinde biçimlenir.”* (Kula, 2012, s. 8). Boşnak kimliği Müslüman kimliğinden hareketle Türk kimliğiyle de etkileşime girmiştir. Boşnaklar,

¹ Bogomilizm veya Bogomilcilik adlarıyla da bilinen bu inanç sistemi Ortaçağda Bulgaristan ve Makedonya’da ortaya çıkan ve dualist (ikicilik/iyi-kötü karşıtlığı) ve doketist (gibi görünmek/göz aldanması) doktrinler üzerine kuruludur ve Hıristiyanlığın temel anlayışından belirgin bir şekilde ayrılır. Birçok açıdan Hıristiyanlığa göre farklı bir “öteki” anlayışına sahip olan Bogomillik, İslamiyet’e benzeyen birçok yönüyle Balkan Ortodoks ve Katolikliği arasında İslam’a geçişin bir ara safhası olarak değerlendirilmektedir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: (Çetin ve Çağ, 2011, s. 19-35)

İslamiyet’i kabul ettikten sonra Sırlar ve Hırvatlar tarafından Türk olarak adlandırılmaya başlanmıştır: *“Bosna Hersek Müslümanları bir yandan Ortodoks dünya, diğer yandan Katolik âlem tarafından, sadece ve sadece “Türkler” diye kabul ediliyor ve Türklerin ta kendileri olarak görülüyorlardı.”* (Popovic, 1995, s. 195). Bu adlandırmayı benimseyen Boşnaklar o dönemin Türk kültür ekolojisine dâhil olmuşlardır. Bu gelişme ile Boşnakçaya Türkçeden çok sayıda kelime intikal etmiş, özellikle dinî bilgilerle ilgili kelime hazinesi Türkler tarafından genişletilmiştir. Türkçe kelimeler sadece Boşnakçaya değil bunun yanında Sırpçaya ve Hırvatçaya da geçmiştir. Türkçeye ait söz varlığı Balkan dillerinde de kullanılmaya devam etmiştir, *“Türkçenin temel söz varlığının neredeyse tamamı Güney Slavcanın sözlü ya da yazılı dillerinde yer alır. Bazen Türkçede neredeyse unutulmuş sözcükler B-H’de² yaşar.”* (Eker, 2006, s. 78). Türkçenin Slav dilleri üzerindeki etkisi tarihsel süreç içinde Slav toplumlarının siyasi gelişmeleri doğrultusunda azaltılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla özellikle Sırlar “arılma” adı altında Sırpçadaki Türkçe kelimeleri dillerinden çıkarmayı denemiştir ancak bu girişim tamamen başarılı olamamıştır. *“Sırp-Hırvat dili de özleşme ve arılma dönemini yaşamış, yaşamaktadır... Buna karşın Türkçenin aracılığıyla benimsenen sözcüklerin birçoğu bugün de bu dilin yazınında ayrı bir yer almaktadır. Hele konuşma dilinde büyük bir pay aldığını gösteren pek çok kanıtlar vardır.”* (Yusuf, 1969, s. 287).

“Türkçenin Sırpça ve Hırvatça başta olmak üzere Slav dillerindeki etkisi Orta Asya’dan Balkan yarımadasına göç eden Türk toplulukları aracılığıyla başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde Türk-Sırp ilişkileri ile karşılıklı dilsel etkileşim devam etmiştir. Türkçenin Sırpça üzerindeki etkisi 378’den itibaren Balkan Yarımadası’na ve Sırbistan’a inen ve yerleşen Hun ve özellikle 558’den sonra Avar Türkleriyle başladı; Bulgar, Oğuz, Peçenek, Kuman ve Osmanlı Türkleriyle devam etti ve giderek arttı. Sırpçaya intikal eden Türkçe kelimelerin fazlası antroponimler, patronimler ve toponimlerdi. Osmanlı Türkleri Sırbistan’ı ve diğer Balkan bölgelerini fethettikleri zaman Türkçe konuşan yerlilere, Sırpçada ve diğer Balkan dillerinde kullanılan çok Türkçe kelimeye rastladılar. Bu yüzden Sırbistan’ın ve diğer Balkan topraklarının Türkleşmesi, diğer Osmanlı topraklarının Türkleşmesi’nden daha hızlı ve çabuk oldu.” (Pars, 2004, s. 17)

Günümüzde Sırp-Hırvat dilinde 8742 Türkçe sözcük olduğu tespit edilmiştir (Şkaljić’ten aktaran Yalap, 2016, s. 243). Bu tarihsel etkileşimden hareketle eserlerini Sırpça yazan İvo Andrić’in eserlerinde Türkçe kelimelerin etkisinin

² Bosna Hersek’te.

tarihsel ve kültürel arka planı daha iyi anlaşılmaktadır. Asırlar boyu bu topraklarda kalan Osmanlı Türkleri bölgenin yerel ve kültürel hayatına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur (Akgün, 2022, s. 635). Osmanlı Devleti için Balkan coğrafyasındaki fetihler mühim bir mesele olmuş ve hususi olarak fethedilen bölgelerin inşası önemsenmiştir. Osmanlı Devleti iskân politikasını insan ve kültür temelinde planlamış ve bu bağlamda Osmanlı medeniyet tasavvurunu teşekkül ettirmiştir.

Osmanlı Devleti, Bosna Hersek toprakları özelinde olmak üzere Balkan coğrafyasında Osmanlı Millet Sistemi'ni tesis etmiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir. Millet sistemine dâhil olan her topluluk kendi dinleri ve dillerine ait hususiyetleri muhafaza edebilmiş ve bu sistem içerisinde varlık gösterebilmiştir.

Osmanlı medeniyet tasavvuru, insanı merkeze alarak millet sistemi içerisinde yer alan milletlerin düşünme şekillerini etkilemiş ve bunun yanında karşılıklı kültürel etkileşime imkân sağlamıştır. Bu bağlamda Türk-İslam kültürünün Bosna Hersek'teki inşası karşılıklı olmuştur. Osmanlı Devleti, millet sistemi yöntemiyle çok dilli, çok kültürlü ve çok dinli bölgelerde birlik oluşturmayı başarmıştır. "Kültürel sistemin öğrettikleri yalnız zaman boyutunda sürekli değil fakat aynı zamanda toplumsaldır. Yani bu öğretiler örgütlemiş birliklerde, kümelerde ya da toplumlarda yaşayan insanlarca yaratılır ve ortaklaşa paylaşılır" (Güvenç, 2018, s. 130-131). Bosna Hersek'te inşa edilen millet sisteminin temelinde Türk kültürü yer almıştır ve bu durum Bosna Hersek'i Türk kültür ekolojisinin geçmişten günümüze yaşandığı ve yaşanacağı bir bölge hâline getirmiştir. "*Esasen Balkanlar, imar açısından Osmanlı Devleti'nin yeniden şekillendirdiği bir coğrafya olmuştur. Balkanlar, Osmanlı öncesi dağınık ve kırsal alanlarda yaşayan yerel halkın, fetihlerden sonra imar edilen yeni şehirlere yerleşmesi sonucu her yönüyle Osmanlı kimliğinin izlerini taşıyan bir coğrafyaya dönüşmüştür.*" (Danış, 2018, s. 37). Osmanlı Devleti Türk-İslam medeniyet tasavvurunu fethettiği bölgelerde şehirler, camiler, köprüler, medreseler vb. yapılar inşa ederek zâhiren meydana getirmiştir. Bosna Hersek'in 1463'teki fethinden sonra bölge hızla imar edilmiştir. "*Osmanlıların 1463'te Bosna'yı fethetmesiyle birlikte, Bosna Sarayı, Mostar ve Travnik gibi Osmanlı tarzında şehirler kurulmuş ve bu şehirlerde zanaat, sanat, edebiyat ve ilim gelişmiştir*" (Albayrak'tan aktaran Emgili, 2012, s. 77). Bosna Hersek'teki imar ve inşa faaliyetleri bölgede yaşayan Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar gibi farklı unsurlar arasında ortak bir kültürel belleğin meydana gelmesini sağlamıştır.

Türk kültür ekolojisinin muhtevasını oluşturan unsurlar Bosna Hersek'te yaşayan gayrimüslim tebâyı etkilemiş; onların belleklerinde tarihsel bağlamda yer etmiştir. Bu unsurlar edebî şahsiyetlere ilham vermiş ve onların zihinlerindeki Türk tasavvurlarını anlatan eserler meydana getirmelerini sağlamıştır. Bu

eserlerse Çobanoğlu'nun (2017, s. 390) belirttiği üzere son derece çarpıcı bir biçime dönüşmüştür. Ortak yaşama kültürü günlük yaşamı edebî bir malzeme hâline getirmiş ve bu bölgesel özellikler yerel şahsiyetler tarafından kullanılmıştır. Bu bağlamda Bosna Hersekli yazar İvo Andrić yaşadığı bölge ve dönem itibarıyla Osmanlı Türk kültür ekolojisinin yansımalarını edebi yaratıcılığında önemli ölçüde yansıtan tipik şahsiyetlerden biridir. 1892'de doğan Andrić, Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'teki mevcudiyetiyle ilgili motiflerden müteşekkil oldukça fazla eser yazmıştır. Andrić'in edebî eserlerindeki karakter ve mekân belleği genel olarak 15. yüzyıldan başlayıp Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'i Avusturya-Macaristan'a bırakmak zorunda kaldığı döneme kadarki Bosna Hersek insanları ve mekânlarıdır. *"Onun romanlarında Bosna geniş bir zaman açısından XV.-XX. yüzyıla kadar değerlendirilir. Andrić, tüm toplumsal tabakaları gösterirken özellikle toplumsal haksızlık veya kederleri gereği ezilmiş insanlara anlayış gösterir. Bosna bu romanlarda dinler, sınıflar ve kültürlerin yığılma bölgesidir. Kendi içinde sınıfsal, dinsel veya etnik sebeplerden dolayı nefretin hüküm sürdüğü bir yerdir."* (Pars, 2004, s. 246).

İvo Andrić'in romanları daha önce çok sayıda akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada bir tür ve eser sınırlamasına gidilerek İvo Andrić'in çeşitli tarihlerde yazılmış hikâyelerinden oluşan Sinan'ın Tekkesinde Ölüm adlı eserindeki hikâyelere odaklanılmıştır. Bu hikâyeler yapısal bakımdan kişi/zaman/mekân alanlarında değerlendirilerek söz konusu hikâyelerdeki Türk kültür ekolojisinin yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. İvo Andrić'in Hayatı

9 Ekim 1892 tarihinde Bosna Hersek'in Travnik kasabası yakınlarındaki Dolats köyünde doğan İvo Andrić yaşamının çoğunu eserlerinin belleğine konu olan Bosna Hersek'te ve Sırbistan'da geçirmiştir. Hırvat asıllı yazarın kökeni hakkında bazı görüşler olsa da Sırp da Andrić'in Sırp kökenli olduğu yönünde tezler savunmaktadır. Babası Hırvat olan yazar, hayatı boyunca kimliği hakkında konuşmayı pek tercih etmemiş lâkin Sırp kültürüne yakın büyümüş; bir Sırp gibi yaşamış ve eserlerini Sırpça yazmıştır. Denemelerinde özellikle Sırp edebiyatı temsilcilerinden Nyegoş, Vuk Stefanoviç, Nenadoviç, Koçiç ve diğerleri hakkında bahsederken "bizim" edebiyatçılar olarak bahsetmesi bu savı destekleyici niteliktedir (Škvorc-Lujanoviç, 2010, s. 43). Andrić'in hikâyelerinde çok kültürlü bir toplumsal iz düşünüm baskındır. Bu bağlamda *Sinan'ın Tekkesinde Ölüm* adlı eserde yayınevi tarafından verilen yaşam öyküsünü aktarmak yerinde olacaktır:

“9 Ekim 1892’de Bosna Hersek’te Travnik yakınlarındaki Dolac³ köyünde, orta sınıf bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta babasını kaybeden Andriç, teyzesinin yanına Vişegrad’a taşındı. İlköğrenimini burada tamamladıktan sonra 1903 yılında annesinin yanına döndü. Ortaöğrenimine Saraybosna’da başlayan Andriç, ilk şiirini on dokuz yaşında yazdı. 1913’te Zagreb Üniversitesinden Viyana Üniversitesine geçiş yaptı. 1918’de şiirlerini Ex Ponto adlı kitabında derledi. Bu eserini 1920’de Nemiri (Huzursuzluklar) izledi. Eserlerinde, 20. yüzyıl başlarındaki Bosna’dan yola çıkarak tüm insanlığın sorunlarını işledi. Felsefe lisansının ardından 1924’te Slav kültürü ve edebiyatı alanındaki yüksek lisans eğitimini tamamladı. “Osmanlı Yönetimindeki Bosna Hersek’te Kültürel Yaşamı” konulu doktora tezini verdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkesinin özgürlüğü için mücadele etti. Milliyetçi etkinliklerinden dolayı Avusturya-Macaristan yetkilileri tarafından bir süre gözaltında tutuldu. 1924 yılında Yugoslav Dışişleri Bakanlığında göreve başladı. Budapeşte, Madrid, Cenevre ve Berlin’de dış görevlerde bulundu. 1920-1930 yılları arasında hikâyelerini derlediği kitaplar yayımladı. İlk derlemesiyle Slav Kraliyet Akademisi Ödülüne layık görüldü. 1926’da aynı akademiye üye olarak seçildi. 1941’de Nazilerin Yugoslavya’yı işgal etmesiyle başlayan süreçte inzivaya çekildi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını yazarak geçirdi. Bu dönemde Drina Köprüsü, Travnik Günlüğü ve Gospodica’yı (Saraybosnalı Kadın) yazdı. Savaştan sonra Nove pripovetke (Yeni Hikâyeler, 1948) ve Lanetli Avlu (1954) adlı kitapları yayımladı. 1961’de Nobel Edebiyat Ödülünü kazandı. 1975’te Belgrad’da hayatını kaybetti.”⁴

Andriç’in yaşam öyküsüne bakıldığında doğumundan ölümüne kadar Sırp kültürü etkisinde bir yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır. Eğitim hayatının bir bölümü Bosna Hersek’in farklı şehirlerinde bir bölümü de Bosna Hersek’e yakın Balkan ülkelerinde geçirmiştir. Akademik kariyerini Osmanlı Devleti üzerine inşa eden Andriç’in edebî eserlerinde yer alan kültürel belleğin temeli, almış olduğu eğitim altyapısı ile yakından ilişkili olmuştur. Eserlerinde, Bosna Hersek’in çok kültürlü ve çok dinli bölge özelliklerinden faydalanmış ve kendi Bosna’sının resmini çizmiştir. Wellek- Warren’in de ifade ettiği gibi (2011, s. 85) herhangi bir sanat eseri büyük ölçüde yaratıcısının hayatının ve çevresinin bilinmesi ile anlam kazanacaktır. İvo Andriç’in yaşamının iskeleti kendi eserlerinin inşasında yer etmiş ve yazarın kurgusal gerçekliği dâhilinde yeniden şekillendirilmiştir. Bosna Hersek’te yaşanan bazı tarihî hadiseler, yazar tarafından edebî bir malzeme hâline getirilmiş ve tarihî hadiseler çevresinde gelişen toplumsal olaylar ve bu olayların topluma etkileri/yansımaları dâhil edilmiştir.

³ Dolats.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Andriç, İ. (2022). *Sinan’ın Tekkesinde Ölüm*. İstanbul: İletişim.

İvo Andrić, Sırp edebiyatının gelişmesinde önemli katkıları olan bir yazardır. Eserlerindeki zaman ve mekân genellikle farklı milletlerin “Osmanlılık” üst kimliğiyle aynı kültür ve tarih birliği içinde olduğu Osmanlı Devleti dönemidir. Bu özelliği yazarın Sırp tarafından millî bir kahraman olarak sahiplenilmesini sağlamıştır. “İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra Nobel ödülü kazanan ünlü Sırp yazarı İvo Andrić’in “Na Drini Çupriya” (Drina Köprüsü), “Travnička Hronika” (Travnik Günlüğü) ve “Gospogyitsa” (Genç Bayan) adlı eserleri 1954’te çıkan “Prokleta Avliya” (Lanetli Avlu) ile birlikte Sırp edebiyatının en değerli örneklerini ortaya koymuştur.” (Pars, 2004, s. 58). Andrić’in öne çıkan eserlerindeki müşterek husus, zaman olarak Osmanlı Devleti döneminin anlatılmış olmasıdır.

2. Sinan’ın Tekkesinde Ölüm Kitabında Yer Alan Hikâyeler

İvo Andrić’in hikâyelerinden oluşan *Sinan’ın Tekkesinde Ölüm* adlı eserdeki hikâyelere bakıldığında eserdeki kahramanların çoğunluğunun Boşnak/Müslüman ve Türk olduğu görülmektedir. Bosna Hersek’te görev yapmış devlet adamları ve özellikle vezirler Andrić’in en sevdiği hikâye kahramanları olarak hikâye kurgularında karşımıza çıkmaktadır. Pars’ın da (2004, s. 247) Andrić’in çalışmaları hakkındaki yorumunda şu ifadelerle rastlanır: “Ele alınan romanlarda Türkler, Doğulu dolayısıyla gerici, ilkel, baskıcı, adaletsiz ve genellikle Türk olmayan herkese karşı kin duyan insanlardır.” *Sinan’ın Tekkesinde Ölüm’deki* hikâyelerde özellikle vezirler baskıcı ve adaletsiz bir yönetime sahip kişiler olarak tasvir edilirler. Yazar bu yöntemi olumsuz bir Türk yöneticisi imajı oluşturmak için tercih etmiş olabilir. Yazarın akademik çalışmalarını Osmanlı Devleti’nde kültürel hayat üzerine yapmış olması da toplumu ve toplumun unsurlarını farklı açılardan ele almasını sağlamıştır. Wellek-Warren’in belirttiği gibi (2011, s. 117) *edebiyat eserleri, sosyal belgeler, sosyal gerçekliği resmettiği varsayılan belgeler olarak incelenir. Sosyal bir belge olarak kullanılınca, edebiyattan toplum tarihinin ana çizgileri çıkartılabilir.* Bu bağlamda Andrić’in de eserlerinde toplumun içinde bulunduğu sosyal durumu yansıtmaya çalıştığını ifade edebiliriz. “*Edebiyat ve toplum ilişkileri konusundaki en yaygın yaklaşımların çoğunda.*” Andrić’in eserlerinde Bosna Hersek’te yaşayan toplumların özellikleri, yazarın penceresinden aktarılmıştır. Balkanların ve Balkanlarda yaşayan toplumların algılanış şeklinin, muhtelif yazarların ve okurların siyasi ilgileri doğrultusunda biçimlendiği bilinmektedir (Jezernik, 2006, s. 10). Bu bağlamda Bosna Hersek coğrafyasının sosyo-kültürel tipolojisini “öteki” olarak anlatmaya çalışan Andrić’in eserlerindeki Türk kültür ekolojisi unsurları hikâyelerinden hareketle tespit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. Vezirin Filinin Hikâyesi (Priča o vezirovom slonu)

1947'de⁵ yayınlanan *Vezirin Filinin Hikâyesi* adlı hikâyede, Bosna Hersek'in Travnik kasabasına görevli olarak gelen yeni vezir Seyit Ali Celâlettin Paşa ve onun evcil hayvanı filinin Travnik halkı üzerindeki etkisi anlatılmıştır. Eski vezir Mehmet Rüştü Paşa yerine gelen Seyit Ali Celâlettin Paşa hakkında Travnik halkı çeşitli söylentiler uydurmuş ve bunlara kendileri de inanmıştır. Sürgün olarak Travnik'e gönderildiğini bilen Celâlettin Paşa, diğer vezirlerden farklı olarak kendine bir fil satın almıştır. Eserde, filin Afrika'dan Travnik'e geliş hikâyesi ve sonrasında filin kasaba halkına ne gibi zulümler yaptığı anlatılmıştır. Travnik'e daha önce gelen vezirlerden farklı bir evcil hayvan besleyen ve farklı kültürel hobileri olan Celâlettin Paşa, halkın gözünde zalim bir imaja sahiptir ve Paşa halkın arasına karışmayı pek tercih etmemiş, kendi dünyasında yaşayıp sessizce kasabayı yönetmeyi seçmiştir. Hikâye sonunda ise yeni bir sürgün zamanının geldiğini anlayarak buna tahammül edemeyip intihar ederek hayatına ve ayrıca Travnik halkı arasında efsanelere sebep olan efsanevî kişiliğine son vermiştir.

Kişiler

Vezirin Filinin Hikâyesi adlı eserin hem muhtelif topluluklar hem de kişiler vardır. Genel olarak varlığı belirtilen topluluklar arasında Travnik halkı yer almaktadır. Yazar, hikâye boyunca Travnik halkı hakkında tanıtıcı tasvirler yapmış ve bazı bölümlerde Travnik halkı hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Yazar, hikâyelerin başında eserde yer alan kişiler hakkında tanıtıcı bilgiler vermeyi bir yazım tarzı hâline getirmiş ve genellikle hikâyelerini bu temelde kurgulamıştır. Yazarın Travnik halkı hakkındaki düşüncelerini daha iyi ifade edebilmek için eserden alıntılar ile bu özelliğe örnekler verilebilir:

“Bosna'nın köyleri ve kasabaları hikâyelerle doludur. Akıl almaz olaylar kisvesi altında uydurma isimlerle maskelenmiş, çoğunluğu düzmece olan bu hikâyeler bölgenin, insanların ve çoktan yitip gitmiş nesillerin açıkça kabul edilmemiş tarihini gizler. Bunlar Türklerin “öz be öz gerçek” dedikleri o Şark yalanlarıdır” (Andriç, 2022, s. 9) ifadelerinden hareketle Andriç'in Bosna Hersek'te insanların kendi tarihleri ve kimlikleri hakkında uydurulan efsanelere inandığını savunmakta ve onları eleştirmektedir. Bu cümlelerde dikkati çeken kısım ise yazarın Türkler ile ilgili yaptığı yorumdur. Yazar, zihnindeki Türk tasavvurunu “yalancı ve Doğulu Türk” olarak ifade etmektedir. “Andriç'in eserlerini okurken Doğu olarak adlandırmalarda Osmanlı Devleti'ni ve daha özel anlamda bir etnik kimlik olarak Türk'ü anlamamız gerektiğini özellikle belirtmeliyiz. Ivo Andriç'te Doğu (Osmanlı ve Türkler) hep olumsuz ifadeleri çağırıştırır” (Doğan, 2009, s. 89).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. <https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/190-the-story-of-the-vizier%E2%80%99s-elephant>.

Andrić, tarihî bilinçaltını yansıttığı söylemleriyle “öteki”yi Türk/Boşnak/Müslüman olarak nitelendirmiştir. Öteki kimliği üzerinden kendi kimliğini farkında olmadan tanımlamaya ve değerlendirmeye çalıştığı açıktır. Andrić, bir diğer söyleminde şöyle demiştir: *“Bu hikâyeler tuhaf, gizli, saklı bir hayat sürer. Bu anlamda Bosna alabalığına benzerler. Bosna’nın nehir ve derelerinde özel bir alabalık türü görülür.; iki-üç büyükçe kızıl beneğiyle, iri olmayan, kara sırtlı bir balıktır bu. Beklenenden daha açgözlüdür fakat aynı zamanda beklenenden daha kurnaz ve hızlıdır, usta bir elin tuttuğu oltaya gözü kapalı atılır fakat bu sulara ya da bu balık türüne aşina olmayanlar tarafından yakalanmaz ve hatta görülmez bile”* (Andrić, 2022, s. 9). Bosna Hersek’in köylerinde ve kasabalarında yaşayan halkın sözlü gelenek belleğinde yer alan efsane, hikâye vs. ve anlatılar müşterek bir kültürel belleğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bosna Hersek’in yerel özelliklerini tanıttığı alabalık örneğinde ise yerel özelliklerden faydalanarak sembolik bir dil kullanmıştır.

Andrić’in Travnik’e yakın Dolats köyünde doğmuş olması ve çocukluk çağlarında orada büyümesi; yaşam serüveni içinde zaman zaman oraya dönüşler yapması yazarın iyi bir gözlemci olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda yazarın mekân ve kişi belleğinde Travnik ve Travnik halkı baskın unsur olarak dikkati çekerler. *“Bu tür hikâyelerin birçoğunu Bosna’nın en akıllı insanları yani Travnik halkı bilir. Travnik’in en eski sakinlerinden Bosna’da üç şehrin insanının akıllı olduğunu söylerken bir bildikleri vardır. Hemen ardından da bunlardan birinin ve aslında en akıllısının Travnik olduğunu eklerler. Fakat genellikle öbür ikisinin hangileri olduğunu söylemeyi unurlar”* (Andrić, 2022, s. 10-11) ifadelerinden anlaşılacağı üzere yazar Travnik halkını tanımlarken bazı konularda eleştirmiş lâkin onları övmeyi de ihmal etmemiştir. Travnik halkından bahsederken tarafı/özel davrandığı açıktır.

Yeni Vezir Seyit Ali Celâlettin Paşa

Hikâyede yer alan temel kişi yeni vezir Seyit Ali Celâlettin Paşa ve onun filidir. Celâlettin Paşa, eski vezirin yerine gelmiştir. Yazar, Celâlettin Paşa’nın sahip olduğu şahsi edebî ve kültürel özelliklerinden hareketle zekice bir kurgu tasarlamış ve dönemin politik havasını gözler önüne sermiştir. *“Edirne’de doğmuş, eğitilmiş biriydi fakat eğitimini tamamladıktan sonra şehrin yoksul bir bölgesinde imam olacakken birden her şeyi bırakıp İstanbul’a gelmiş ve askeri idari sınavlarına girmişti. Orada hırsızları ve sahtekâr satıcıları yakalayıp ağır cezalara çarptırma becerisiyle öne çıkmıştı”* (Andrić, 2022, s. 11). Yazar, vezirin eğitim bilgilerini tasvir ederken Osmanlı Devlet yapısını ve Travnik dışındaki şehirleri de bildiğini göstermektedir. Bu ifadelerde dikkati çeken husus merkezinin İstanbul olduğunun yazar tarafından biliniyor oluşudur. Yazarın, Osmanlı Devleti’nin yönetim geleneği hakkındaki belleği oldukça zengindir.

“Celâlettin’in yükselişi işte böyle başladı ve ondan sonra tabiatındaki içgüdülerin peşinden gitti ve düşüşe geçmiş, miadını doldurmuş bir devlet yönetiminde ve yozlaşmış bir toplumda olması beklendiği şekilde olaylar birbirini izledi. Yükselişinin zirvesi Manastır şehrine vezir olarak atanması oldu” (Andriç, 2022, s. 13) ifadelerinde Andriç’in mevcut yönetimi ve toplumsal yapıyı eleştirdiği görülmektedir.

Celâlettin Paşa’nın eğitim ve kariyeri aktarıldıktan sonra fizikî özellikleri tasvir edilmiştir. “*Vezir, henüz genç, otuz beş-kırk yaşlarında uzun ince vücudunun üstündeki küçücük kafası ve kızıl saçlarıyla soluk benizli bir adamdı. Bir çocuğunkini andıran yuvarlak, düzgün traşlı yüzünde zar zor fark edilen kızıl bıyığı ve elmacık kemiklerine yansıyan muntazam ışık huzmeleriyle porselen bir bebeği andırıyordu*” (Andriç, 2022, s. 14). Yeni vezir, birçok bakımdan eski vezirden farklıdır. “*Eski Vezir Mehmet Rüştü Paşa, hayattan zevk alan, kaygısız, umursamaz ve işinde savruk biriydi fakat o kadar uysaldı ki hem Travnik hem Bosna halkı için varlığı yokluğu birdi*” (Andriç, 2022, s. 10).

Yeni vezir ise kasaba yönetimine pek fazla karışmayan deyim yerindeyse kendi köşesine çekilmiş, sürgündeki günlerinin bitmesini bekleyen bir kişidir. “*Vezir neredeyse hiç konaktan çıkmadığı için Travnik halkı gerçekten de onu nadiren görürdü*” (Andriç, 2022, s. 22). Vezirin konaktan çıkmaması Travnik halkı için bir merak duygusu sebep olmuş ve vezir hakkında çeşitli söylentiler oluşmasına sebep olmuştur. “*Kitleler daima bilinçaltı sınırı üzerinde dolaşarak bütün telkinlere maruz bulunurlar. Aklî etkilerin yardımından mahrum bulunan kitleler, fazla bir safdillik ve her şeye kolay inanırılık gösterir. Onlar için olmayacak hiçbir şey yoktur. En garip ve akıl almaz hikâyelerin, masalların kolaylıkla uydurulup yayıldıklarını anlamak için bu durumu hatırlamak gerekir*” (Bon, 1997, s. 36). Andriç, hikâyelerinde halk arasında yayılan efsaneleri kullanmayı tercih etmiş, halkın sözlü geleneğinden faydalanmıştır.

“*...Mütevazı bir yaşam sürüyor, az tütün içiyor, ondan daha az içki tüketiyor, ölçülü yiyor özellikle savurgan davranmıyordu ve mağrur, şehvetli ya da açgözlü değildi...Travnik’in sabırsız, hüremetsiz halkı bu haberi duyduğunda bu kuzu gibi adam konağa kapanmış yaşıyorsa o zaman Bosna’nın dört bir yanından gelen tüm o insanları katleden kimdi merak etti. Gelgelelim verilen bilgi doğrudu. Vezir’in tek tutkusu, eğer tutku denebilirse buna, çeşitli kalemler, kaliteli kağıtlar ve sümenler toplamaktı. Kağıtları dünyanın her köşesinden Çin’den Venedik’ten Fransa’dan Hollanda’dan Almanya’dan gelmişti*” (Andriç, 2022, s. 23). Yazara göre yeni vezir oldukça entelektüel hobilere sahiptir; devlet meseleleri ve halkın yönetimiyle ilgilenmekten ziyade kendi dünyasında yaşamış ve farklı konularla ilgilenmeyi seçmiştir.

“Vezir kendisi pek yazmazdı, yazı yazma sanatında özellikle yetenekli de değildi fakat hat sanatından örnekleri şevkle toplar, ince ahşaptan yapılmış silindirik kutularda ya da deri resim çantalarında rulolar halinde muhafaza ederdi. Vezir özellikle kamış kalem koleksiyonuyla övünüyordu. Doğu’da tüy kalem yerine bu kalemler kullanılırdı” (Andrić, 2022, s. 23). Andrić, Osmanlı medeniyet tasavvuru kapsamındaki kültürel unsurları iyi bir şekilde gözlemlemiştir. Yeni vezirin kültürel meşgalelerini açıklarken Türk-İslam sanatlarına ait terminolojik ifadelerle yer vermiş ve o toplumun bir parçası olmasının gereğini yapmıştır.

“Sekiz yüzü aşkın kamış kalemden oluşan bu koleksiyon Osmanlı İmparatorluğu’ndan İran ve Mısır’daki tüm kamış kalem çeşitlerinden en az bir örnek içeriyordu. Ve buna rağmen bir tanesi bile diğerine benzemiyordu...Vezir bunları Çin verniğiyle kaplı kutularda pamuklara sararak saklardı” (Andrić, 2022, s. 24) ifadelerinden hareketle Osmanlı Devleti’nin kültürel inceliklerine vurgu yapılmaktadır. Yeni gelen vezirin en ilginç yanı ise tüm bunların ötesinde bir durumdur. Vezir, daha önce beslenen tüm hayvanların aksine çok ilginç bir evcil hayvan almıştır. Bu hayvan fildir, vezirin fili Travnik halkı tarafından büyük bir merak ile karşılanmış fakat filin Travnik’e gelmesiyle beraber halkın huzuru kaçmış ve halk fili öldürmek için çeşitli yöntemlere başvurmuştur.

“Mayıs ayının ilk günüydü, Vezir bir fil aldı. Osmanlı’da insanlar yüksek bir mevkiye gelip güç ve para kazandıklarında genellikle egzotik hayvanlara merak duymaya başlar. ...Bundan önce bir vezirin insanların daha önce hiç görmediği bir hayvan getirdiği olmuştur; bir maymun, bir papağan, bir Ankara kedisi. Daha iki yaşında, henüz gelişimini tamamlamamış, hayat dolu bir Afrika fili idi bu...Bir takma isim bile vermişlerdi ona, Türkçede fil anlamına gelen “Hortumlu” diye çağırılıyordu” (Andrić, 2022, s. 16-17). Yazar, filin Travnik’e geliş hikâyesini anlatırken yine satır aralarında Osmanlı Devleti’nin yönetim hususiyetlerine göndermeler yapmıştır. Osmanlı yöneticilerinin evcil hayvan besleme tercih ve yönelimlerinden bahseden yazarın, Travnik kasabasına oldukça uzak olan Ankara’yı ve Ankara kedisini biliyor olması dikkat çekicidir. Yazarın gözlem yeteneğinin sınırlarının Travnik’i aştığı ve yazarın ülke tecrübelerini eserlerine yansıttığı anlaşılmaktadır. Andrić’in kültürel belleğinin kaynakları Osmanlı Devleti’nin bürokrasisi ve bürokratları özellikle de vezirleridir.

Vezirin fili, veziri mutlu etse de Travnik halkını oldukça rahatsız etmiştir. Çünkü fil çarşıda gezerken halka ve halkın dükkanlarına zarar vermiştir. Yazar, halkın fil konusundaki memnuniyetsizliğine geniş bir şekilde yer vermiştir. *“Ve Bosnalı bakıcılar dünyadaki tüm filler ve vezirlerle ilgili gerçekte ne düşündüklerini ağızlarından kaçırmazlar diye dışlerini sıkıp buralarda daha önce hiç görülmemiş bu yaratığa refakat ve kılavuzluk etmek için görevlendirildikleri güne lanet ediyordu”* (Andrić, 2022, s. 18).

“Şehrin çocukları özellikle çingene çocuklar ara sokaklardan koşup geliyor; bu yabancı hayvanı korkuyla ve neşeli bir heyecanla evlerin köşelerine saklanıp izliyordu. Anneler ve kayınvalideler, hamile kızlarının bebekleri bu canavara benzer korkusuyla kızlarına pencereye çıkmayı yasaklamıştı. Pazarın kurulduğu günler en fenasıydı. Atlar, sığırlar ve küçük besi hayvanları yaşadıkları dehşetten neredeyse bacaklarını kırıyordu. Uzun beyaz elbiseleri, başlarının üstüne güzelce bağlanmış beyaz yemenileriyle civar köylerden gelen köylü kadınlar koşar adım yan sokaklara kaçıyor, istavroz çıkarıp telaşla bağrışıyorlardı.” (Andriç, 2022, s. 27)

Andriç, filin kasaba halkı üzerindeki etkisini arttırabilmek için bazı yerel kültürel özellikleri mübalağa yaparak filin aleyhinde olacak biçimde yeniden harmanlamıştır. Bu bölümde dikkati çeken diğer bir unsur ise yazarın bu hikâyede diğer topluluklardan biri olan Çingenelerden ilk defa bahsetmesidir. Osmanlı millet sistemi içerisinde birçok etnisite ve kültürel ifade çeşitliliği vardı. Yazar, kasabasının sosyolojik özelliklerini satır aralarında vermeyi ihmal etmemiştir.

“Dolac⁶ rahibi Mato Mikiç⁷ birader, Guča Gora⁸ manastırının arkadaşına filin vardığını haber vermek için mektup yazdı fakat mektubun içeriği örtüktü, laf dolandırılmış ve vahiy’de bahsedilen büyük yaratıkla ilgili bölümlerden alıntılar yapılarak bir kısmı Latince yazılmıştı. (Et vidi bestiam...). Aralarında yaptığı gibi arkadaşına konaktaki, Travnik’teki ve Bosna’daki genel durumdan üstünkörü haberdar etmişti” (Andriç, 2022, s. 22). Vezirin filinin kasabadaki varlığı toplum içindeki farklı kesimlerce de takip edilmişti ve yazara göre bu durum onları da tedirgin etmişti. Bu cümlelerde üzerinde durulması gereken en mühim husus din adamlarının Bosna Hersek/Travnik içerisinde birtakım istihbarat faaliyetlerinde bulunuyor olmalarıdır. Çok dinli kültürel zenginliğin yaşandığı bir kasabada kültürler arası çatışmalar metnin satır aralarından anlaşılan önemli bir gerçektir.

Vezirin filinden kurtulmak isteyen kasaba halkı fili ortada kaldırmak için onu zehirlemek veya ona cam kırıklarından oluşan elma yedirmek gibi yöntemlere başvursa da istedikleri sonucu alamamışlardır. Çarşı halkından Aljo⁹ fil hakkında bazı girişimlerde bulunmuştur. *“Aljo’nun küçük fakat işlek ve tanınan bir ipek kumaş dükkânı vardı, örgü kurdeleler, pileli aksesuarlar, ipek çanta ve kemerler satıyordu. Kazaz ailesi geniş ve nüfuzlu bir aile olan Sahbegoviç¹⁰lerden*

⁶ Dolats. Andriç’in doğduğu köydür. Yazar, doğduğu köyün dinî ve siyasi özelliklerini hikâyesinde yansıtarak toplumun bir aynası olduğunu kanıtlamıştır.

⁷ Mato Mikiç.

⁸ Guča Gora.

⁹ Alyo.

¹⁰ Sahbegoviç.

geliyordu” (Andrić, 2022, s. 38). Yazar hikayelerinde yönetimin halk arasındaki imajını anlatmaya çalışmış ve toplumsal da bir eleştiri yapmıştır. Yazara göre Osmanlı vezirleri sert, adaletsiz ve baskıcı kişilerdir:

“...Hükmetme, yargılama, cezalandırma ve öldürmeye yönelik sınırsız arzusunu tatmin etmişti, Bosna'nın ve dönemin Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu karmaşık durum yalnızca güç kullanarak kan dökerek ve korkuyla çözülebilseydi başarıdan söz edebilirdi belki fakat çözüm bundan çok daha fazlasını gerektiriyordu ve bu imparatorluğun hiçbir yerinden çıkmamıştı hele ki Celalettin'in kullandığı yöntemlerle hiç olmazdı ve şiddet etkisiz kaldığında önündeki meseleyi çözüme kavuşturmayı beceremediğinde failleri geri dönerdi. Osmanlı'da hep böyle olmuştu ve özellikle de şimdi 1820 yılında imparatorluk tek ciğerinin çeyreğiyle nefes alırken ve hem dışarıda hem içeride binlerce cepheden saldırıya uğrarken durum buydu.” (Andrić, 2022, s. 55)

Osmanlı Devleti'nin siyasi gelişmelerinin toplum gözündeki durumunun yansıtılmaya çalışıldığı bu bölümde Andrić, yönetim hakkındaki şahsi düşüncelerini yansıtmıştır. Bir yazar olarak topluma ayna tutmaya çalıştığı tenkit edici cümlelerinden sezilmektedir. Andrić, Osmanlı medeniyet tasavvurunu sadece devlet yönetimi üzerinden değerlendirmeye meyilli bir bakış açısına sahiptir. *Vezirin Filinin Hikâyesi*'nde geçen fil, Osmanlı Devleti'ni temsil etmektedir. Andrić, Bosna Hersek halkının Osmanlı'nın yönetiminden memnun olmayışını fil üzerinden sembolize etmiş, filin çeşitli yollarla öldürülmeye çalışılması ile de devlet yöneticileri arasındaki rekabeti temsil etmeye çalışmıştır.

Bir gün vezirin kasabadan ayrılması gerektiğine dair merkezden bir haber gelir. Vezir, haberin olumlu olmadığını anlamıştır ve kendi yöntemlerince kendine bir son hazırlamıştır. *“...Bir çay kaşığı dolusu beyaz tozu bir bardak soğuk Travnik suyuna karıştırdı, acı bir şurup içer gibi içti ve bir zaman Travnik'e girdiği gibi sessizce kimseye görünmeden bu dünyadan göçüp gitti.”* (Andrić, 2022, s. 57). Travnik'e kendi hâlinde sessiz bir şekilde gelen vezirin kasabadan göçü de sessiz bir şekilde olmuştur. Yazar, vezirin intihar ederek hayatına son vermesiyle yazarın devlet yöneticilerinin baskıcı, adaletsiz ve fakat bir o kadar da zayıf ve korkak olduklarını ima etmeye çalışmıştır. Vezir, sessizce bu dünyadan göçmüş ve sessizce gömülmüştür. Vezirin ölümünden kısa bir süre sonra da fil ölmüş ve kasaba halkı derin bir nefes almıştır. Vezirin Filinin Hikâyesi'nde yer alan yardımcı kişiler ise şöyledir; Avdaga Zlatarević¹¹ (esnaf), Çingene çocuklar, Karisik (ayyaş

¹¹ Avdaga Zlatarević.

bir dedikoducu), Seçeragić¹² (misafir eden), Gluhbegović¹³ (misafir olan genç), Aljo¹⁴ Kazaz.

Zaman ve Mekân

Andriç'in eserlerinde geçen mekânların başında doğduğu köye yakın olan Travnik gelmektedir. *Vezirin Filinin Hikâyesi*'nde de mekân Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki Travnik'tir. Travnik kasabasının yanısıra Manastır, İstanbul, Ankara şehirleri ile İran, Fransa, Çin gibi ülkeler hikâye akışı içinde yer almaktadır. Lâkin bu yerler olay örgülerine dâhil edilmemiştir. Hikâyenin tamamının genel olarak Osmanlı coğrafyasında geçtiği söylenebilir. Bunun yanında olayların meydana geldiği mekânların başında yeni vezirin konağı ve kasaba halkının geçimini sağladığı çarşı gelmektedir. Vezirin konağı ayrıca vezirin kendi iç dünyasını yansıtmaya bakımdan bir iç mekân olarak da kurgulanmıştır.

Travnik kasabası Osmanlı Devleti'nin önemli bölgelerinden biri olmuştur. Bu bölgeden çok sayıda Osmanlı'da görev yapmış vezir ve devlet adamı çıkmıştır. *"Travnik Osmanlı döneminde XVI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Zamanla hızlı şekilde büyüyerek ülkenin taşra merkezlerinin en büyüklerinden biri haline gelmiştir. 1699-1851 yılları arasında Bosna vezirlerinin ikamet ettiği yer olup bu dönemde pek çok cami, okul, hamam, tekke ve diğer binalarla donatılmıştır. Osmanlı döneminde Travnik'in ana nüfusunu Müslümanlar teşkil etmiştir."* (Kiel, 2012, s. 308). Sancağın idare merkezi Travnik Kazası'dır. Travnik Kazası aynı zamanda 1699-1851 seneleri arasında savunmasının Saraybosna'ya göre daha kolay olmasından dolayı eyaletin başkentliğini de yapmıştır (Gölen, 2010, s. 148).

Eyaletin başkentliğini yapan kasaba, Osmanlı medeniyet tasavvuruna dair birçok maddi ve manevi kültür unsurunun yer aldığı bir bölge olmuştur. Bu bakımdan tarihî kültürel Türk mirası geçmişten günümüze nesilden nesle aktararak gelmiştir. *"Saraybosna ile beraber, Saraybosna'nın kuzeyinde ve batısında; Visoko, Zenica, Travnik ve Banja Luka şehirleri de gelişmeye başladı."* (İmamoviç, 2018, s. 272). Osmanlı medeniyet tasavvuru Müslümanların ve Ortodoks/Katolik unsurların bir arada yaşadığı Travnik kasabasında farklı dinlerin bir arada kültürel etkileşime girmesine imkân vermiş ve bu özelliğini günümüze dek sürdürmüştür.

Vezirin Filinin Hikâyesi adlı hikâyenin zamanı Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'te varlık gösterdiği dönemi kapsamaktadır. Hikâyenin zamanı ile yazarın doğum yılı arasında yıllar olmasına rağmen yazar bu hikâyenin 1820 yılında geçtiğini kurgulamıştır.

¹² Seçeragiç.

¹³ Gluhbegoviç.

¹⁴ Alyo Kazaz.

Üslûp Özellikleri

Vezirin Filinin Hikâyesi adlı eserin anlatıcısı her şeyi gören, bilen ve anlatan (Kaplan, 2005, s.25) üçüncü şahıs anlatıcıdır. Yazarın üslubu sade fakat özellikle tasvir gerektiren kısımlarda süslüdür. Andrić, bu eserinde özellikle Yeni Vezir Celâlettin'in ve kasaba halkının iç tasvirlerini yoğun bir şekilde aktarmıştır. Dil özelliklerine bakıldığında ise sade, açık ve anlaşılır ifadeler kullandığı bunun yanında orijinal metinde Türkçe kelime, atasözü ve deyimlerden de faydalandığı tespit edilmiştir. Bu savı destekleyici örnek, yazının başında hikâyenin orijinal adından geçen "vezir" kelimesidir. "*Yapıtlarının konularını çoğunlukla Bosna'nın geçmişinden alan ünlü yazar İvo Andrić, değindiği zamanın ve ortamın havasını yaşatmak için yapıtlarında Türkçeden aktarılmış sözcük ve deyimleri bol bol kullanmaktadır.*" (Yusuf, 1969, s. 284).

2.2. Žepa¹⁵ Üzerindeki Köprü (Most na Žepi)

İvo Andrić'in *Žepa Üzerindeki Köprü* adlı hikâyesi yazar tarafından 1925'te¹⁶ yayımlanmıştır. Bazı kaynaklarda ise 1928'de yayımladığı bilgisi de yer almaktadır.

"Žepa Üzerindeki Köprü adlı hikâyesi de Drina'nın kollarından biri olan Jepa ırmağının üzerinde kurulan bir köprüyü anlatır. Köprüyü yaptıran tıpkı Drina Köprüsü'ndeki Sokollu Mehmet Paşa gibi, o bölgede doğan, ancak İstanbul'da bulunan Yusuf adlı bir vezirdir. Bu kısa hikâyede, yine Drina Köprüsü romanında olduğu gibi, köprü yapımı halk tarafından ilgiyle izlenir ve bitince de romandakine benzer bir şaşkınlık duyulur." (Kolcu, 2003, s. 241)

Vezir Yusuf'un Bosna Hersek sınırları içindeki Žepa Nehri üzerine yaptırmak istediği köprünün hikâyesinin anlatıldığı eserin konusu, bu köprünün yapılış hikâyesi ve bu köprünün halk üzerindeki izdüşümüdür. Andrić, Osmanlı döneminde yapılmış köprülerle birçok hikâye yazmış ve bu hikâyeler arasında müşterek noktalar inşa etmiştir. Örneğin, *Žepa Üzerindeki Köprü* hikâyesi ile Drina Köprüsü romanı arasında vezir, nehir, köprü ve halk unsurları müşterek konulardır. Drina Köprüsü, Bosna Hersek'in önemli şehirlerinden olan Vişegrad'da Bosna Hersekli vezir Sokollu Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Žepa üzerinde de bir köprü yine bir Osmanlı veziri olan Yusuf tarafından yaptırılmak istenmektedir. Andrić, bu hikâyelerde vezirleri ortak bir motifle kurgulamıştır. Her iki Osmanlı veziri de doğdukları kasabalara karşı vefa duygusu

¹⁵ Jepa.

¹⁶ bk. <https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/182-the-bridge-on-the-%C5%BEepa>

taşımaktadırlar. Bu iki vezirin de diğer bir müşterek noktası tarihî şahsiyet olmalarıdır.

Geleceğin vezir-i âzamı 1505'e doğru Vişegrad kadılığındaki Rudo kasabasına uzak olmayan Sokoloviçi köyünde dünyaya gelmiştir (Samarciç, 1994, s. 8). Bu sebeple Sokollu, Mimar Sinan'a Vişegrad'da bir köprü inşa ettirmiştir. Bu köprü zamanla hem Drina Köprüsü hem de Sokollu Mehmet Paşa Köprüsü olarak anılmıştır. İsmiyle müsemma Drina Nehri'nin sol tarafından Žepa Nehri vardır. Bu nehir üzerinde bulunan bir köprünün inşa hikâyesinin anlatıldığı bu eser hakkında iki efsane mevcuttur. Bunlardan biri köprünün Žepalı vezir Yusuf zamanında Mimar Sinan'ın öğrencilerinden biri tarafından yapıldığı ve diğer rivayet ise İtalyan bir duvar ustası tarafından yapıldığıdır.¹⁷ Hikâye kişilerinden biri İstanbul'dan gelen İtalyan bir duvar ustasıdır. Hikâye örgüsünde İtalyan duvar ustasının olması Andriç'in de köprü hakkındaki efsaneleri bildiğini yansıtmaktadır. *Žepa Üzerindeki Köprü* hikâyesi, Yugoslavya'da yaşayan Türk edebiyat çevresinin de dikkatini çekmiş ve hikâye Üsküp'te yaşayan Türk çevirmen İlhami Emin tarafından Sırpçadan Türkçeye çevrilerek *Yeditepe Dergisi*'nde yayımlanmıştır.¹⁸

Kişiler

Žepa Üzerindeki Köprü hikâyesinin temel kahramanı Başvezir Yusuf'tur. Bunun yanında İtalyan duvar ustası ve Çingene Selim yardımcı kişilerdir. Bu kişiler yanında hikâyenin kişileri arasında Žepa halkını da saymak gerekmektedir. Çünkü Andriç'in eserlerinde toplumun ruh hâlini yansıtan tasvirlerle sıkça rastlanmaktadır.

Başvezir Yusuf

Başvezir Yusuf, Osmanlı Devleti'nde yüksek makama gelmeyi başarmış bir Žepalı'dır. Doğduğu kasabaya bir vefa göstergesi olarak köprü yaptırmak isteyen Yusuf, yaşadığı bir olayın ardından kendi içine kapanır lâkin tekrar kasabasına dönerek burayı imar etmek ister. Vezirin başına gelen olayı anlatan yazar, bu süreçten sonra vezirin iç tasvirlerini yansıtarak kahramanının kendisi ve geçmişleriyle istişâresine yer verir. "*Vezir, hapiste tek başına, utanç içinde yaşarken köklerini ve memleketini daha bir canlı hatırladı. Annesini ve babasını anımsadı. (İkisi de henüz Sultan'ın Ahır Beyi'nin yaveriyen göçüp gitmişti, mezarlarının köşelerine taş koydurmuş, yerlerini beyaz mezar taşlarıyla işaretlemişti.) Bosna'yı ve dokuz yaşında ayrıldığı Žepa kasabasını anımsadı*" (Andriç, 2022, s. 61).

¹⁷ Jepa Köprüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. <https://www.youtube.com/watch?v=OP5VGGt1jh0>

¹⁸ bk. Emin, İ. (1962). Jepa Köprüsü, Drina Köprüsü, İlençli Avlu, *Yeditepe Dergisi*, (59), 13.

Andrić'in başvezir hakkında verdiği bu bilgi oldukça dikkat çekicidir. Yazar bu söylemiyle Osmanlı devlet sisteminde uygulanan Devşirme uygulamasına gönderme yapmaktadır.

Başvezir Yusuf, yaşadığı entrikanın ardından içine kapanmış, bunalımlı bir ruh hâline bürünmüştür lâkin doğduğu kasabaya karşı içinde minnet ve vefa duygusu harekete geçmiştir. Bu sebeple Žepa kasabasına köprü yaptırmak ister. *“Vezir camiye altı halı hediye etti ve önüne üç ağızlı bir çeşme dikilmesi için yetecek kadar para gönderdi. Aynı zamanda oraya bir köprü yaptırılmasına da karar verdi”* (Andrić, 2022, s. 62). Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Osmanlı medeniyet tasavvuru maddi kültürel yapılarla inşa edilmeye ve bu kültürel miras varlıklarının kalıcılığı sürdürülmeye çalışılmıştır. Vezirler, kültürel mimari eserlerin muhafazası konusunda hassasiyet göstermişlerdir. Başvezir Yusuf da bunlardan biridir. Bu hikâyede dikkati çeken en önemli husus ise yazarın tarihî gerçek bir şahsiyetten mülhem bu hikâyeyi yazmış olmasıdır.

Andrić, hikâyelerinde genellikle Osmanlı devlet yöneticilerini seçmiş ve onların iç dünyalarının tasvirlerine, kendileriyle olan hesaplaşmalarına yer vermiştir. Bu hikâyelerdeki bir diğer özellik ise Bosna Hersek'te görev yapan vezirlerin bu bölgeye sürgün edilenlerin ızdırabının satırlara yansımış olmasıdır. Vezirler için durum özellikle iç karartıcı, çünkü görevde hata yaptıkları için ceza olarak bu ücra yere gönderilmişlerdir (Predović, 1998, s. 342). Bosna Hersek'te görev yapan vezirlerin cezaları bittiğinde genelde hazin bir sonları olmuş ya intihar etmiş ya da başka bir vezir tarafından öldürülmüşlerdir. Andrić, Osmanlı devlet yöneticilerini Osmanlı yönetim sistemini eleştirmek için bir araç olarak kullanmıştır.

İtalyan Duvar Ustası

Hikâyede üzerinde durulan diğer bir kişi ise İstanbul'dan¹⁹ gelen İtalyan duvar ustasıdır. Bu duvar ustası işinde ünlü bir kişidir ve bu önemli köprünün yapılması için İstanbul'dan Žepa'ya getirilmiştir. Bu köprünün yapımı başvezir ve Žepa halkı için önemlidir. *“...Konstantinapolis'te yaşayan civar köylerde birçok köprü inşa etmiş ve bununla ünlenmiş İtalyan bir duvar ustası vardı. Bu kişi sarayın hazinedarı tarafından görevlendirilip Vezir'in iki adamıyla birlikte Bosna'ya gönderildi”* (Andrić, 2022, s. 62-63). Köprü ustasının İstanbul'dan getirilmesi Osmanlı Devleti'nin medeniyet tasavvurunun merkezinde Türk kültürünün olduğunu kanıtlamaktadır.

İtalyan duvar ustası işini bir an önce bitirmek ve İstanbul'a geri dönmek istemiştir. *“Duvar ustası kalıp bekledi fakat Vişegrad'ta da Žepa'nın üstündeki*

¹⁹ Orijinal metinde “Konstantinapolis” olarak ifade edilmektedir.

Hristiyan evlerinde de kalmak istemiyordu” (Andriç, 2022, s. 63). Andriç, bu söylemlerinde yine Bosna Hersek’in çok dinli yapısına gönderme yapmayı ihmal etmemiştir. Köprünün yapımını bitiren İtalyan duvar ustası İstanbul’a dönmek üzere yola çıktığında yolda o dönemin salgın hastalığı olan vebaya yakalanır ve yaşamını yitirir. “Bu sırada duvar ustası, Vişegrad’a yetişmeden iki durak önce vebaya yakalandı. Atına zar zor tutunarak ateşler içinde şehre ulaştı. Hemen İtalyan Fransiskanlarının hastanesine götürüldü ve ertesi gün aynı saatte bir keşişin kollarında son nefesini verdi” (Andriç, 2022, s. 67). Osmanlı medeniyet tasavvuru içinde millet sisteminin unsurlarına sağlanan kültürel, maddi ve manevi imkânlar yer alır. Bu bağlamda her topluluğun millî ve dinî temsil unsurlarının Osmanlı Devlet sınırları içinde yer almasına müsaade edilmiştir. Hastalanan duvar ustasının İtalyan Fransiskan hastanesine götürülmesi bunun önemli örneklerinden biridir. Osmanlı Devleti, insan ve hoşgörü merkezli millet sisteminin işleyişi gereği tüm unsurlara maddi ve manevi imkânlar sağlamış lâkin bu imkânların kullanımını milletlerin tercihlerine bırakmıştır.

Hikâyede geçen yardımcı bir diğer kişi ise Çingene Selim’dir. “...Ancak ondan sonra kasaba halkı onun hakkında konuşmaya başladı. Ona atıyla Vişegrad’dan bir şeyler getiren ve ahşap kulübesine gitmiş tek kişi olan çingene Selim, dükkân dükkân gezip Allah bilir kaç defa bu yabancı hakkında tüm bildiklerini anlattı” (Andriç, 2022, s. 66). Kasaba halkının duvar ustasını merak etmesi ve onun hakkında bilgiler almaya çalışması Andriç’in sıkça kullanmayı tercih ettiği tipolojik bir özellik formuna dönüşmüştür. Yazarın bu hikâyede de kasabadaki diğer topluluklara yer vermesi dikkate değer bir unsurdur. Toplumun her kesiminden kişilerin kullanımı ve onları tasvir eden sembolik anlamlar yazarın topluma bakış tarzının bir yansıması mahiyetindedir. Osmanlı Türklerinin tahsis ettiği medeniyet tasavvuru sisteminin bir sonucu olarak müşterek bir kültürel bellek inşa edilmiştir.

Zaman ve Mekân

Žepa Üzerindeki Köprü hikâyesinin zamanı, Osmanlı Devleti’nin Bosna Hersek topraklarında mevcut bulunduğu dönemi kapsamaktadır. Hikâyede geçen bilgilerden hareketle zamanın 16.yüzyıl civarı olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel zamandan ayrı olarak hikâye zamanı genel olarak sabah ve akşam saatleri olup mevsimlerden yaz aylarıdır. Yazar, bu hikâyede geçmişe ışık tutmaya çalışmış, Žepa ve sakinlerinin ağzından kasaba belleğine dair efsaneler aracılığıyla tarihî bilgiler vermiştir. Bu bağlamda hikâyenin zamanı yazarın zihin dünyasının da bir yansımasıdır.

Žepa Üzerindeki Köprü hikâyesinin geçtiği yer Bosna Hersek’in Žepa kasabasıdır. Gerçek bir mekân olan bu kasabada günümüzde de mevcut bulunan

Žepa köprüsünün yapılış hikâyesine dair efsaneler anlatılmaktadır. Yazar da bu efsanelerden yararlanarak hikayesini kurgulamıştır. “Žepa: “Her evde Konstantinapolis’teki namının ve başarısının konuşulduğu ve kimsenin bu şöhretin çirkin tarafını ya da başarı için ödenen bedeli bilmediği ya da tahmin etmediği o dağınık kasabayı Žepa’yı düşünmek bedbahtlığı içinde mutluluk verdi ona” (Andrić, 2022, s. 62). Yazar, Žepa kasabasını tasvir ederken onun İstanbul ile bağlantısı olduğunu ifade ediyor, bu bilgileri Başvezir Yusuf’un ağzından aktarıyor. Lâkin bu cümlelerde yazarın Žepa kasabası hakkındaki düşüncelerinin satır aralarına gizlendiği aşikârdır.

“...Fakat kasaba ve çevresindeki kırsal bölgeler yoksullaşmıştı, cami köhneleşmiş ve kısmen yanmış, çeşme kurumuştur; en kötüsü de Žepa nehrinin üstünden geçen bir köprü yoktu. Kasaba Žepa ve Drina nehirlerinin keşiştiği yerin tam üstünde bir tepeye kurulmuştu ve Visegrad’a giden tek yol Žepa’dan nehrin yaklaşık elli adım yukarisından geçiyordu. Kütüklerden ne kadar köprü yaptılarsa su alıp götürmüştü” (Andrić, 2022, s. 62) ifadesinden hareketle yazarın yine toplumsal duruma gönderme yapmak istediği ve Osmanlı Devlet yönetimi sistemini Žepa kasabası üzerinden eleştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu ifadede dikkati çeken bir diğer özellik ise Žepa köprüsünün yine Bosna Hersek’in çok meşhur köprülerinden biri olan Drina köprüsü ile ilişkisinin olmasıdır. Çünkü Osmanlı Devleti için Bosna Hersek’te yapılan köprülerin bazı işlevleri vardır. Sembolik anlamda köprü motifi kültürler arası bağlantıyı vurgulayan unsurlardan biridir. Osmanlı Türklerinin mimari kültürel ekolojisi tüm unsurları kapsamıştır. Bu köprüler; ırk, din ve cinsiyet ayırmaksızın her canlı için yapılmıştır. Buradan hareketle Bosna-Hersek’teki köprülerin tarihî ve mimari birer eser olmalarının yanı sıra gerek edebî metinlerde gerekse o coğrafyada yaşayan insanlar için özel bir anlama sahip olduğunu söylemek mümkündür (Bayram, 2014, s. 280).

Žepa Üzerindeki Köprü hikâyesinde Drina Köprüsü’ ne benzer bir köprünün yapılması hedefi aktarılmaya çalışılmıştır. Žepa halkı Drina Köprüsü kadar meşhur ve ihtişamlı bir köprü yapılmasını istemişler ve bu sebeple köprünün yapılış sürecini büyük bir merakla takip etmişlerdir. “İnsanlar civar köylerden köprüyü görmek için akın etti. Vişegrad ve Rogatica kasabalarından da gelenler oldu ve hayran kaldılar, bunun kendi kasabaları yerine böyle yaban, kayalık bir yere yapılmış olmasına hayıflandılar” (Andrić, 2022, s. 65). Hikâyenin genel mekân çerçevesinde köprü yapımının gerçekleşmesinin anlatılması sebebiyle açık mekânlar kullanılmıştır. Bunun yanında Başvezir Yusuf’un konağının anlatıldığı ve İtalyan duvar ustasının hastalandığında götürüldüğü İtalyan Fransiskan Hastanesi kapalı mekânlara örnektir.

Üslûp Özellikleri

Žepa Üzerindeki Köprü hikâyesi üçüncü şahıs anlatıcı tarafından kalem alınmıştır. Yazar, kahramanların iç çatışmalarını ayrıntılı olarak tasvir etmiştir. Hikâye boyunca sade bir üslûp kullanan Andriç, zaman zaman edebî bir üslûba da başvurarak anlatımını zenginleştirmiştir. Andriç bu hikâyede kendini bir efsane anlatıcı yerine koymuş ve bunu da hikâye sonunda yer verdiği ifadelerle açık etmiştir. “*Bunun oraya nasıl yapıldığını inceleyip ortaya çıkarmayı düşünen ilk kişi bu hikâyenin anlatıcısıydı...Birbirlerini hemen anladılar. Sonra köprünün hikâyesini yazmaya karar verdi*” (Andriç, 2022, s. 69).

2.3. Misafirhanede (U Misafirhani)

1923'te²⁰ yayımlanan bu eserde manastırın Başrahibi, onun yeğeni Marko Krneta (Marko Birader) ve kilisenin misafirhanesinde kalan Türkler arasında geçen bir olay anlatılmaktadır. İyi bir din adamı olması için manastırın Başrahibinin yanına gönderilen Marko Krneta (Marko Birader) dayısı gibi iyi bir din adamı olma yolunda pek fazla istekli değildir. Zavallı annesi onun iyi bir din adamı olmasını ister lâkin Marko, dinî eğitim almak için gönderildiği manastırdan kaçmış ve dayısının başrahibi olduğu manastırın misafirhanesinde yönetim ve bakım işlerini üstlenerek hayatına devam etmeye başlamıştır. Bir gün misafirhaneye biri hasta üç Türk gelmiştir. Türklerin misafirhaneye gelmesinden pek de hoşnut olmayan Marko Birader yine de onları misafirhanede ağırlamaya çalışmıştır. Misafirhaneye gelenlerden biri daha önceden tanıdığı Saraybosnalı Türk Osmo Mamedžja'dır. Osmo çok hastadır ve misafirhanede kalması gerekmektedir. Diğer iki Türk, orada bir şeyler yedikten sonra Osmo'ya yardım edecek bir at bulmak için Saraybosna'nın merkezine gitmişlerdir. Bu sebeple hasta Türk Osmo birkaç gün misafirhanede kalmıştır. Marko Birader hiç istemese de bu hastayla her gün ilgilenmek zorunda kalmıştır. Lâkin bu hastayla ilgilenirken kendine kutsal bir görev bulmuştur. Son nefesini vermeden bu hasta Saraybosnalı Türk'ü, Hristiyan yapmak istemektedir. Bu amacına yönelik bazı girişimlerde bulunmuş fakat imanı güçlü Osmo bu oyunlara gelmeyerek son nefesini verirken gururlu Saraybosnalı Müslüman bir Türk olarak hayata gözlerini yummuştur.

Kişiler

Misafirhanede hikâyesinin ana kişileri Marko Krneta (Marko Birader) ve Saraybosnalı Türk Osmo Mamedžja²¹'dir. Onların yanında Başrahip ve diğer

²⁰ bk. <https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/181-in-the-guest-house>

²¹ Mamecçya.

Türkler ikincil kişiler olarak hikâye kurgusunda yer almaktadırlar. Bu hikâyenin profili Hristiyan din adamları ve Osmanlı askerlerinden oluşmaktadır.

Marko Krneta

Andrić, hikâyesine kişileri tanıtarak başlar. Andrić'in kurguladığı Marko Krneta kişisi şöyledir: *“Marko Krneta birader merhum piskopos Marijan Bogdanoviç'in biraderin yeğeniydi. Ailenin tek çocuğu olduğu için piskopos onu daha çocukken eğitim görmesi ve hizmet etmesi için manastıra almıştı. Nasıl ki çatallı sırıği toprağa kıstıramazsın, biraderimiz Marko'yu da bu mukaddes yola sokamazsın diyen kız kardeşine Piskopos ve kadıncağız oğlunun da piskopos olamayacağından dertlenip ölmüşü”* (Andrić, 2022, s. 71). Bu ifadelerden Marko'nun din adamlarından oluşan ve manevi eğilimleri fazla olan bir aileden geldiği bu sebeple iyi bir piskopos olmasının istendiği anlaşılmaktadır. *“...piskopos onu Roma'ya göndermeye karar verdi, yurt dışına çıktı mı akli başına gelir diye umuyordu. Ve Marko Birader, kendi de oradan dayısına hatalarla dolu, eğri büğrü el yazısıyla, onu Kreševo'ya²² çağırması için yalvaran mektuplar yollamıştı”* (Andrić, 2022, s. 72). Ailesi tarafından iyi bir din adamı olması istenen Marko bu isteklerinin aksine din adamı olmak istemiyordu. Üzerinde bu konuda bir baskı vardı lâkin yine de o din adamlığı konusundaki eğitimini tamamlamayı başaramamıştı. Marko Birader dinsiz değildi fakat kendi ölçüsü kadar dinî uygulamalarını yerine getiriyordu. Bu ifadelerde dikkati çeken bir özellik ise Marko'nun din eğitimi için Roma'ya gönderilmek istenmesidir. Yazar, o dönemde Roma'nın önemli bir dinî eğitim merkezi olduğu bilgisini satır aralarındaki ifadelerinden okuyucuya sezdirmektedir.

Din adamlığından vazgeçen Marko Birader, manastırda çalışmaya başlamıştır. *“Ve Marko Birader de bu manastırın kâhyası olarak şimdi ikinci yılını doldurmuştu, besi hayvanlarına bakıyor, şarap işleriyle ilgileniyor, çalışanları denetleyip ücretlerini ödüyor ve hatta misafirhanede Türk misafirleri ağırlıyordu”* (Andrić, 2022, s. 74). Manastırın misafirhanesi bölgedeki herkesin kullanabileceği bir yerdir. Bölgede asker olan Osmanlı Türkleri bu misafirhaneyi kullanabiliyordu. Osmanlı medeniyet tasavvuru içinde din ve dil hoşgörüsü mevcuttu, bu özelliği Türkler de diğer topluluklarla karşılıklı kültürel ilişkiler kurarak pekiştiriyordu. Lâkin yine de toplum arasında olumsuz imajların da olduğunu Andrić'in şu ifadesinden anlıyoruz: *“Marko Birader Türk'ün bakımını ona bıraktıkları için kızdı. “Kalmak için burayı mı bulmuş! Sanki başımda yeterince sağlıklı Müslüman domuz yokmuş gibi”* (Andrić, 2022, s. 77). Bu cümlede, dinî kimlik üzerinden tasvir edilen olumsuz imajlar özellikle dikkat çekicidir. Andrić'in

²² Kreševo'ya

üslûbu Müslümanlar hakkında cümlelerin olduğu bölümlerde oldukça sert bir tavır almıştır.

Marko Birader, annesinin istediği gibi bir din adamı olamamıştır fakat misafirhaneye gelen Saraybosnalı Müslüman Türk'ü son nefesinde Hristiyan yapıp onu kendine göre doğru bir şekilde ahiret âlemine yolcu etmeyi kendine görev edinmiştir. Bu kutsal görev uğruna hasta yatağındaki Osmo'yu çeşitli şekillerde ikna etmeye çalışmıştır. *"...Ve birden (kendi de şaşırmişti), sakince her zamanki gibi kekeleymeden devam etti: Onun yerine neden vaftiz olmuyorsun sevgili Osmo? O zaman eğer ecelin geldiyse iyi bir Hristiyan olarak ölürsün ve hayatta kalırsan da şuursuz bir hayvan gibi değil, insan gibi yaşarsın"* (Andriç, 2022, s. 78-79). Bu ifadelerin Andriç tarafından kurgulanmış olması yazarın Müslümanlar ve Müslümanlık hakkındaki düşüncelerinin toplumlar arası bir yaklaşımla aktarılmaya çalışıldığını göstermektedir. Müslüman ve Hristiyan olmak Bosna Hersek toplumunun birbirini "öteki" olarak tanımlamaya ihtiyaç duyduğu unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Din üzerinden öteki kimliğinin tanımlanmaya çalışılması Osmanlı medeniyet tasavvuru ile çatışan bir durumdur. Orta hâlli bir Hristiyan olan Marko Birader bile eline geçen ilk fırsatta kendini bir misyoner olarak konumlandırıp o yönde faaliyetler yapmaktadır. Oysaki Osmanlı Devleti, millet sistemini teşkil eden bütün topluluklara din ve dil özgürlüğü tanımıştır. Bu düsturu "istimâlet" adını verdiği devlet politikasıyla fethettiği her bölgede uygulamıştır. İstimâlet; meylettirme, cezbetme, gönül alma anlamında bir kelimedir ve Osmanlı kroniklerinde halkı ve gayrimüslim tebâyı gözetme ve onlara hoşgörölü davranmak mahiyetinde kullanılmıştır (İlgürel, 2001, s. 362). Bu politika tarihsel süreç içerisinde Osmanlı milletlerinin varlığını daim eylemiş ve bu politika Türk kültür ekolojisinin genişlemesine imkân sağlamıştır. İnsanı yaşat ki devlet yaşasın felsefesi bilhassa Balkanlarda vücut bulmuştur. Marko Birader, misafirhanede hasta yatan müşteriye vaftiz edememenin verdiği kızgınlık ve diğer yandan bunu yapmaya çalıştığı için kendine olan öfkesiyle yaptığı davranışla hesaplaşmıştır. *"...Benden daha kötü bir rahip ve o Osmo'dan daha beter bir Türk olamaz. Onu vaftiz etmeye çalıştım ve o...aghh!"* (Andriç, 2022, s. 82). Dinî hassasiyetlerinin pençesine düşen Marko Birader, bu içsel hesaplaşmasıyla insani değerlerin dinî değerlerden üstün olduğu gerçeğiyle yüzleşmiştir.

"İlk gün dönüp bakmadı bile Türk'e. Yanına biraz ekmek ve peynir bırakıp çıktı. En iyi yemekleri seçip ona götürdüğü için aççıyla takışmıştı. Rahipler Türk'e bu ilgisini fark edip takılmaya başlamışlardı ona...Aslında diğerlerinden saklamaya çalışsa da ve hatta kendine bile itiraf etmek istemese de Türk güçten düştükçe Marko Birader onun için daha fazla endişeleniyordu." (Andriç, 2022, s. 78)

ifadelerinden anlaşılacağı üzere Marko Birader, süreç içinde misafirhanedeki Türk'e karşı insani duygular beslemeye ve ona merhamet etmeye başlamıştır.

Marko Birader kendi dinî çerçevesi olan bir keşiştir. Bu hikâyede yazar tarafından verilen Hristiyan keşişlerin hayatından kesitler ile dinler arası bir karşılaştırma imkânı olmuştur. *“O günden sonra Marko Birader her gün bundan bahsetti ona, Türklerin dönebileceğini ve Mamedžca'nın onlara Marko'nun kendisini vaftiz etmek istediğini söylendiğinde oluşabilecek tehlikeli durumu düşünmedi bile. Bu mesaisini onunla dalga geçerler diye keşişlerden bile sakladı. Fakat Osmo Mamedžca'nın ruhunu ne pahasına olursa olsun kurtarmak istiyordu”* (Andrić, 2022, s. 79). Marko Birader, Osmo'yu Hristiyan yapmak konusunda inatçı ve kararlı tavırlar sergileyen bir kişidir. Lâkin bu baskıcı tavrı Osmo'yu son ana kadar etkilemez çünkü Osmo ona herhangi bir tepki vermez. Osmo'nun hastalığının iyice ağırlaştığı bir gün Marko Birader Osmo'nun uyurken ağzına bir haç getirir. *“Marko Birader, belki konuşamıyordur diye düşünerek yeleğine astığı tespihteki küçük haçı dudaklarının üstüne getirdi. “Öp bunu Osmo, bu senin ve benim kurtarıcımız. Öp onu, böylece Tanrı günahlarını affedecek ve seni huzuruna kabul edecek”* (Andrić, 2022, s. 82).

Ölüm döşegindeki bir hastanın dinî tercihini değiştirmeye çalışmak için elinden geleni yapan Marko Birader başarılı olamaz. Osmo haça tükürür ve tekrar sessizliğe bürünür. Hata yaptığını düşünmeyen Marko, Türk'ün bu tepkisini yine yanlış bulur ve onu kendi zihninde haksız düşürür. *“Biliyorum kimseyi unutmazsın sen, kekeme Marko'yu ya da o günahkâr Osmo Mamedžca'yı bile. Birisinin senin haçına tükürmesi ancak kötü bir rüya olabilir. Senin geminde hâlâ herkes için bir yer var. O deli Kezmo için bile eğer ki gitmeseydi...”* (Andrić, 2022, s. 83). Asırlarca Bosna Hersek topraklarında hüküm süren Osmanlı Türkleri din ve dil özgürlüğü şiarını korumuş ve zorlayıcı tavırlara girişmemiştir. *“Fakat sabah yeniden iyi bir haletiruhiye içine girmişti. Mamedžca'yla ilgilendi, ona tekrar tekrar vaftiz töreninden ve dinden söz etti. Gece rüyasında hastanın etrafına üşüşmüş şeytanlarla dövüştüğünü gördü... Kitaplıktan Ayinler Kitabı'nı ve porselen meleği indirdi, meleği alırken sol kanadının üst kısmını kırmıştı. Istavroz çıkarıp tekrar uyudu”* (Andrić, 2022, s. 80). Bu noktada Saraybosnalı Türk Osmo'nun insani özellikleri ile Hristiyan Marko'nun dinî duyguları ile insani değerleri arasındaki çatışması yansıtılmıştır.

Saraybosnalı Türk Osmo Mamedžca

Misafirhanede hikâyesinin dikkati çeken diğer bir kişisi Saraybosna şehrinden Türk Osmo Mamedžca'dır. Osmo'nun kişilik özelliklerine bakıldığında Boşnak olduğu isminden anlaşılmaktadır lâkin genel olarak Balkan coğrafyasında olduğu için Bosna Hersek'te Müslüman kimliği ile Türk kimliği birbirine yakın

kavramlardır ve “Türk” olarak anılır. Osmanlı Devleti’nin asırlardır sahip olduğu bu özellik Andriç’in hikâyesinin kahraman kurgusunda bir kez daha ortaya çıkmıştır.

“...Fakat üçüncü gün cumartesi akşamüstü Çobanyıldızı çıktığında tekrar birkaç Türk çıkageldi. Türkler ağır ağır tepeli tırmanıyordu. Toplam üç Türk vardı; iki tanesi üçüncüyü kollarının altında tutarak sürüklüyordu. İçlerinden birini tanıdı. Yeniçeri Kezmo’ydu bu. Öbür ikisi yabancı olmalıydı. Hasta olanı henüz çok gençti” (Andriç, 2022, s. 75). Hikâyede hasta olarak yer verilen Osmo, Müslüman kimliği ile öne çıkmaktadır. Andriç, din özellikleri üzerinden öteki kimliğini tanımlamaktadır. Hasta yatağında Marko Birader’in nahoş davranışlarına maruz kalan Osmo onun her türlü psikolojik baskısına rağmen kaba davranışlarla cevap vermemiştir. “Türk karşılığında bir şey söylemedi. Gözleri sınıksız kapalı, kımıldamadan sessizce uzanıyordu. Türk her ikna girişimini sessizce karşılıyordu, ne düşündüğünü yüzünden de hiçbir şekilde anlaşılıyordu. Türk sustu; kapalı göz kapakları arada bir seğiriyordu. Marko Birader adamın üstüne doğru eğilmişti. Yakından izliyordu onu fakat aklından ne geçtiğini kestiremiyordu” (Andriç, 2022, s. 79-81) ifadelerinden Osmo’nun ne kadar müşkül bir durumda olduğu anlaşılabilir. Bu dış tasvirlerde dikkati çeken bir diğer özellik ise hikâye kişisi olan Osmo’dan bahsedilirken daha sık Türk ifadesi kullanılmasıdır. Osmo’nun Marko’ya tepki vermemesinin en temel nedeni fitratının Osmanlı medeniyet tasavvuru ile yoğrulmuş olmasıdır. İvo Andriç, Türk kavramını sıklıkla kullanarak kendi kültürel öteki kimliğini inşa ve ifade etmiştir.

Andriç’in tarihsel belleği kişi tasvirlerinde de baskın bir hâl almıştır. Olay akışı içinde sakin ve hoşgörülü bir imajı olan Osmo, Marko’nun kendisinin hastalığından faydalanıp dudağına haç dayaması ile irkilir ve artık o anda sabrının son aşamasına gelmiş olmanın verdiği hâl ile haçı dudağından atar. “Türk’ün yüzü belli belirsiz kıpırdadı, göz kapakları titremeye başladı, dudaklarını bir şey söylemek istermiş gibi kımıldattı. Sonra sıkıca büzdü ve büyük bir gayret sarf ederek tükürdü. Tükürüğü sakalından sarktı” (Andriç, 2022, s. 82). O anda millî ve dinî değerlerine bağlı Türk Osmo’nun kişisel belleğinde saklı olan unsurlar açığa çıkmıştır. Bu tepkiden ürken Marko Birader hemen Osmo’nun yanından uzaklaşır. Bu hikâyede yer alan Saraybosnalı Müslüman Türk Osmo ve Hristiyan Marko Birader’in kişiliğinde Andriç’in zihnindeki dinî ve politik çatışmalar sezilmektedir.

Türkler

Osmanlı Devleti, Bosna Hersek topraklarının ve halkının güvenliğine önem vermiştir. Fethettiği coğrafyaların her türlü güvenlik, sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Bosna Hersek topraklarında da

Osmanlı hakimiyeti süresince Türk devlet görevlisi ve askeri bulunmuştur. Andrić, *Misafirhanede* hikâyesinin silik kişilerinde yine etnik ve dinî kimlik üzerinden tanımladığı Türkler ile ilgili düşüncelerini sezdirmektedir. *Misafirhanede* hikâyesinin hususî kişilerinin yanında umumi kişileri de vardır. Bunlar yazarın da ifadesiyle “Türkler”dir.

Hikâyede geçen imajlara göre Türk askeri kabadır: “...Türkler savaştan ve yeniçerilerin ücretlerinden konuşmaya başladı ve içmeye devam etti... Konuşmalardan anladı ki hasta Türk Saraybosnalı Osmo Mamedžić”ydı. Şu an etrafta vakit öldürüyorlar, Vidin’e gidebilmek için ücretlerinin gelmesini bekliyorlardı” (Andrić, 2022, s. 76). Kaba olmalarının yanında korkutucudurlar. “...Bu Kezmo manastıra korku salıyordu ve birkaç kez ceza almalarına sebep oldu” (Andrić, 2022, s. 75) ifadeleri gayrimüslim reayanın düşüncelerini yansıtmaktadır. Hikâyede Türklerin halk üzerindeki hislerinden kesitlerinin yanında Türk askerlerinin fiziksel tasvirlerine de zaman zaman yer verilmiştir: “Bir zaman sonra Başpiskopos’un yanında Müslüman bir imam ve sinekler kadar kara iki Türk’le birlikte geldiğini gördü” (Andrić, 2022, s. 85). Andrić’in tasvirlerinde Türkler sinek ile sembolize edilmektedirler. Sinek metaforu Andrić’in bilinçaltından gelen etnik kültürel kalıpların bir dışavurumudur. Andrić, Türklerin fiziksel tipolojisi üzerinden “ben” ve “öteki” tanımlamasını somutlaştırmıştır.

“Şimdi şu kızartma tavasını indir de tüfeğimi asayım” diye şakalaştı Kezmo...Türkler oturup sigara içmeye başladı” (Andrić, 2022, s. 76) şeklindeki ifade de Türkler alkol ve sigara içen olumsuz bir imajda yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu hikâyede Türk askerine dair sadece olumsuz imajların tercih edildiği açıktır. Tüm bu özelliklerin yanında Türkler güvenilmez kişilerdir:

“Ertesi gün hasta adamın durumu daha da kötüleşti. Türkler yine bir sürü yumurta yedikten sonra ne yapacaklarını düşünüp taşındı. Başrahip gitmelerini istiyordu. Marko Birader’i aracı ederek misafirhanede kalmanın hasta adam için ne kadar zor olacağını söyledi. Türkler bunun karşılığında at istediler, başrahip atları hiçbir şekilde geri getiremeyeceklerini bildiği için özür dileyerek atları olmadığını söyledi ama her birine beşer metelik vermeyi teklif etti. En sonunda Türklere para verilmesinde ve keşişlerin de hastaya yalnızca bir sonraki güne kadar bakmasında karar kıldılar, bir at bulup arkadaşlarını almak için geri döneceklerdi ve yola çıktılar” (Andrić, 2022, s. 77).

Başrahip Mariyan Bogdanoviç

Manastrın misafirhanesinde geçen bu hikâyede zaman zaman olay akışlarına dâhil olan Başrahip, Marko Birader’in dayısıdır. Marko Birader’i zapt etmeye ve iyi bir din adamı/piskopos olarak yetiştirmeye çalışan piskopos bu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. “Başrahip geçen senenin baharında misafirhaneyi

tekrar yaptırıp manastırdan görünür bir şekilde ayırdığından beri orayı yönetme ve bir düzen içine tutma işini tümüyle Marko biradere vermişti.” (Andriç, 2022, s. 71). Türkleri sevemeyen Başrahip de onlarla ilgili olumsuz imajlara sahiptir. *“Eğitimsiz ve inatçı biraderiyle, zorlu ve karmaşık Bosna yollarıyla, gaddar ve açgözlü Türk yetkililerle cebelleşirken bir düşteymiş gibi Roma’da geçirdiği gençlik yıllarını anımsadı. Büyük hayalleri olan bilgi dolu bir genç olarak üç yıl yaşadığı o kırmızı kiremitli Fransisken manastırına şimdi de kız kardeşinin oğlunu götürüyordu”* (Andriç, 2022, s. 72).

Misafirhanenin asıl yetkilisi olan Başrahip, Saraybosnalı Türk Mamedžća'nın orada ölmesinden çok endişe etmiştir. Çünkü bu durum hem kendisi hem de Fransisken manastırı için olumsuz bir imaja sebep olabilirdi: *“Başrahip Türk'ün kendi manastırında öleceğinden endişe ediyordu”* (Andriç, 2022, s. 80). Başrahabin ve Marko'nun korktuğu gibi Türk Osmo manastırın misafirhanesinde vefat etmiştir: *“Başrahip endişelendi. Ayini bitirip kahvesini içtikten sonra Mamedžća'nın ölümüne yetkililere bildirmek ve onu alıp kendi usullerine göre gömsünler diye Türkleri çağırmak için köye indi. Zan altında kalacaklarını ve cezasız kurtulamayacaklarını biliyordu”* (Andriç, 2022, s. 84).

Bosna Hersek'te çok kültürlü ve çok dinli bir medeniyet tasavvuru yer almaktaydı. Bu bağlamda farklı unsurların oluşturduğu birlikte yaşama kültürü bulunuyordu. Kültürler arası saygı ve hoşgörü mevcuttu ve her toplum kendi geleneksel sistemlerini yaşayabiliyordu. Başrahabin ayinden sonra Osmo'yu Müslüman adetlerine göre defnetmeleri için Türklere haber verme düşüncesi bu uygulamayı destekler niteliktedir. Hem gayrimüslim tebâ kendi inanç daireleri içindeki ayinlerini yapıyorlar hem de Türkler/Boşnaklar/Müslümanlar kendi geleneksel bilgilerine göre hayatlarını devam ettirebiliyorlardı. Bosna Hersek'te çok katmanlı bu yapının Osmanlı devlet yöneticileri tarafından güvence altına alınmış olduğu hususunu belirtmek gerekmektedir.

Bosna Hersek'i fetheden Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmet), Osmanlı millet sistemi gereği bölgedeki tüm toplulukların millî ve dinî değerlerinin korunacağını garanti eden bir ferman buyurmuştur. 28 Mayıs 1463'te Milodraz'da buyurulan bu fermana göre:

“Ben ki Sultan Mehmet Han'ım; sıradan ve seçkin bütün insanlar tarafından bilinsin ki, bu padişah buyruğunu ellerinde bulunduran Bosnalı [Fransisken] ruhbanlara büyük bir lütufta bulunarak şunları buyurdum: Adı geçenlere ve kiliselerine hiç kimse engel olmayacak ve sıkıntı vermeyecektir ve onlar sakınmaksızın ülkemde yaşayacaklardır ve kaçıp gelip ülkemizde korkusuzca oturacaklar ve kiliselerine yerleşeceklerdir. Ne ben ne vezirlerim ne kullarım ne uyruklarım ne de ülkemizin bütün halkından hiç kimse adı geçenlere —kendilerine

ve canlarına ve mallarına ve kiliselerine ve dışarıdan ülkemize gelenlerine— dokunmayacak, saldırıp incitmeyecektir. Yeri, göğü yaratan Rızıklandırıcı adına ve Kur'an adına ve ulu Peygamberimiz adına ve yüz yirmi dört bin peygamber adına ve kuşandığım kılıç adına yemin ederim ki, bu kişiler emrime itaat ettikleri sürece, bu yazılanlara hiç kimse uymazlık etmeyecektir. Böyle biline.”²³

Devletin en üst yetkilisi tarafından buyrulan bu ferman Bosna Hersek'te yaşayan Hıristiyan Fransiskanları için oldukça önemli bir hadisedir. Zira Osmanlı Devleti bu ferman ile Fransiskan toplulukların mevcudiyetlerinin muhafazasına izin vermiştir. Dinî ve kültürel kimliklerinin nesilden nesile aktarılmasına devlet güvencesi verilmiştir. 1463'te buyrulan bu ferman günümüzde Bosna Hersek'in Foynitsa (Foynica) şehrinde bulunan Fransiskan Katolik Kilisesinde muhafaza edilmektedir.

Zaman ve Mekân

Misafirhanede hikâyesinin gün ve ay olarak belirtilen bir zamanı olmamakla beraber Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'te bulunduğu 15. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasındaki bir zamanı ifade edebileceğini söylemek mümkündür. Bunun yanında hikâyenin zamanı sabah saatleri ve genelde akşam saatleridir.

Misafirhanede hikâyesinin mekânı genel olarak Bosna Hersek coğrafyasını içermektedir. Bunun yanında hikâyenin olaylarının en çok geçtiği mekân Katolik Fransiskan manastırının misafirhanesidir. Marko Birader'in yönetiminde olan misafirhane Türklerin de sık sık ziyaret ettiği bir mekândır. Hikâyenin olay örgüsü ağırlıklı olarak misafirhanede geçmekle beraber olayların akışına göre iç mekânlara ve dış mekânlara da yer verilmiştir.

Üslûp Özellikleri

Misafirhanede hikâyesi üçüncü şahıs anlatıcı tarafından anlatılmıştır. Bosna Hersek'te bulunan Katolik Hıristiyan inancının bir parçası olan Fransiskan manastırına bağlı keşişlerin veya din adamlarından oluşan hikâyede sade bir üslûp kullanılmış olunmakla beraber özellikle Marko Birader'in Osmo'ya olan kızılgını ifade eden bölümlerde üslûbunun daha sert olduğu hikâye içinde açıkça hissedilmektedir. Hikâye içeriğinde Türk kültürüne ve Türkçeye dair unsurlar bulunmaktadır.

2.4. Sinan'ın Tekkesinde Ölüm (Smrt u Sinanovoj Tekiji)

1936'da²⁴ yayımlanan *Sinan'ın Tekkesinde Ölüm* hikâyesinde, hayatının uzun bir bölümünü İstanbul'da geçiren ve son günlerini ise doğduğu topraklar olan

²³ bk. <http://www.bosnahersek.ba/fatih-ahidnamesi>

²⁴ bk. <https://www.ivoandric.org.rs/english/worksens/short-stories/186-death-in-sinan-s-tekke>

Saraybosna'ya dönerek hayatını orada geçirmek isteyen ve son nefesini doğduğu memlekette veren derviş Ali Dede'nin hayatından kesitler anlatılmaktadır. Andriç'in Sinan'ın Tekkesinde Ölüm hikâyesi Üsküp doğumlu Türk öğretmen Mahmut Kıratlı tarafından Sırpçadan Türkçeye çevrilmiş ve Cep Dergisi'nde yayımlanmıştır.²⁵

Kişiler

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm adlı hikâye İvo Andriç'in çeşitli zamanlarda yazdığı ve yayımladığı hikâyelerden mülhem kitaba adını veren hikâyedir. Eserin tek ve temel kişisi olan Ali Dede Saraybosna'da doğmuş, çocukluğunun bir kısmını orada geçirmiş ve sonra kaderin ona gülmesiyle İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da eğitim almıştır. Ali Dede'nin dikkati çeken en önemli özelliği ise bir derviş olmasıdır. Tasavvufi bir hayat yaşayan Ali Dede'nin mizacı da ehl-i tarik bir derviş olmanın gerektirdiği gibidir. Yazar, hikâyeye Ali Dede'nin Sinan'ın Tekkesiyle tanışma hikâyesiyle başlar. *"Bir iki sene sonra çocuğu Saraybosna'da yaşayan varlıklı, eksantrik amcası alıp götürdü. Orada Sinan'ın tekkesine girdi ve bu tarikatın öğretisini ve kaidelerini severek öğrendi. Bu da İstanbul'un kapısını açtı. Yirmi beş yaşlarındaydı. Beş-altı senedir İstanbul'da yaşıyordu, öğretmenlerin en genciydi, ziyadesiyle itibar görüyordu ve yaşına göre beklenmedik bir olgunluğa sahipti"* (Andriç, 2022, s. 94).

Ali Dede'nin Bosna Hersek'te başlayan tekke hayatı İstanbul'a gitmesiyle iyice pekişmiştir. Sinan'ın Tekkesi Ali Dede'nin munis karakterinin en temel unsurudur. Bu tekkede iyi bir insan olmayı, Allah'ın yarattığı her canlıya sevgi ve hoşgörüyle yaklaşmayı öğrenmiştir. Bunun yanında İstanbul'da eğitim alması onu entelektüel bir insan yapmıştır. Ali Dede tasavvuf öğretisi ışığında hayatının kırk beş yılını İstanbul'da geçirmiştir. Derviş olmanın verdiği irfan ve feraset ile ölüm gününün yaklaştığını sezmiş ve bu ölümü doğduğu topraklar olan Saraybosna'da karşılamak üzere memleketine dönmeye karar vermiştir.

"Ali Dede Saraybosna'ya Sinan'ın derviş tekkesine geri döndüğünden beri burası en iyi ve en zeki insanların bir araya toplandığı bir yer olmuştu. Bu meşhur adam kırk beş yılını İstanbul'da geçirmişti. İlmi ve kutsiyeti ile tanınırdı ve hem tarikatı için hem de onu dinlemek isteyen kişiler ve devlet adamları için yaptığı yararlı işler sayesinde ünü uzaklara kadar yayılmıştı" (Andriç, 2022, s. 87) ifadelerinden hareketle Ali Dede'nin Saraybosna'daki Sinan Tekkesi için önemli bir derviş olduğu; Sinan'ın Tekkesinin de Saraybosna'da önemli bir dinî ve kültürel mekân olduğu anlaşılmaktadır. Ali Dede, ilim sahibi ve ahlakî değerleri

²⁵ bk. Kıratlı, M. (1966). Sinan'ın Tekkesinde Ölüm. *Cep Dergisi*, 1, 63-73.

yüksek örnek bir kişiliktir. Andrić, Ali Dede'nin sahip olduğu insani özelliklerini ayrıntılı olarak betimlemiştir.

“Kader ona hem irfan hem de feraset ve öbür insanlardan daha geniş bir bakış açısı hem de bedeniyle ruhu arasında öyle mükemmel bir uyum bahşetmişti ki kendisini gerek kişisel düzeyde tanıyan gerek de namını duyan herkesin ümitsizce taklit etmeye çalıştığı bir kusursuzluk örneği olmuştu. Huzursuzluk ve insanların huzursuzluğa ihtiyaç ona yabancıydı. Tensel zevkler ya da bir kadın vücudu nedir asla bilmediğini söylerdi insanlar. Ne herhangi bir alkollü içecek ne bir Türk kahvesi ne de tütün ağzına sürmüştü. Fakat şu kısacık ömrümüzde Tanrı'nın bu lütuflarını kullananları kınamazdı. Genel olarak bu âlemin içinde herhangi bir şeyi çirkin ya da kötü bulmadan geçip gitmişti bu dünyadan.” (Andrić, 2022, s. 88)

Andrić'e göre Ali Dede, dünya âleminde zâhirî ve bâtını dengelemeyi başarmış; kemâlat derecesine ulaşmış bir insan-ı kâmil örneğidir. *“Ali Dede ondan sonra kırk sene, huzursuzluk ya da acı nedir bilmeden İstanbul'da yaşadı; çalışmak ve ibadet etmek haricinde hiçbir şey yapmadı. Bu, Ali Dede'nin Müslümanların kulak verdiği her yerde hakkında hikâyeler anlatılan, size daha önce bahsettiğimiz hayatıydı”* (Andrić, 2022, s. 98). Ali Dede, Saraybosna'da örnek bir şahsiyet olarak nam salmış ve hakkında hikâyeler anlatılan bir kahraman hâline dönüşmüştür. Ali Dede, bulunduğu ahali tarafından kutsal ve mühim bir şahsiyet olarak görülmektedir dolayısıyla onunla ilgili her şey mühim ve olağanüstüdür. Bu bağlamda fani âleme veda edip ahiret âlemine de göç edişi kutsal görülmüştür: *“...Böylece son nefesini verdi Ali Dede. Bir Cuma akşamıydı, yeni ay gecesiydi ve kabule göre ölümü de hayatı gibi mucizevi ve kutsaldı ve insanların içini hayranlıkla doldurmuştu”* (Andrić, 2022, s. 100).

Zaman ve Mekân

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm hikâyesinin zamanı hakkında metin içeriğinde kesin ifadeler yer almamaktadır. Bu sebeple hikâyenin zamanı için Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'te varlık gösterdiği dönemleri kapsayan 15. yüzyıl ile 19. yüzyıl arası dönem olduğunu saptamak yerinde olacaktır. Olay akışları genel olarak akşam veya gece yarısını ifade eden saatlerde geçmektedir. Ali Dede'nin rüyalarında yaşadığı iç hesaplaşmalar yoğun olarak gece yaşanmaktadır.

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm hikâyesinin ana mekânı Saraybosna'da bulunan Sinan Tekkesi'dir²⁶. Günümüzde faaliyet göstermeye devam eden tekke, tarihî ve kültürel bir miras olarak Bosna Hersek'in manevi hayatına hizmet etmektedir. Bu

²⁶ Sarayevo Kadiri Tekkesi/Hadži Sinanova Tekija.

hikâyede üzerinde önemli durulması gereken önemli bir konu da Sinan Tekkesi'dir. Çünkü hikâyenin ana kişinin de karakterinin şekillenmesinde en önemli etken tekkedir. Andriç'in Müslüman olmayan bir kişi olarak böyle bir hikâye yazması onun tekkelerin manevi hususiyetinden etkilendiğini yansıtıcı niteliktedir. Andriç'in tekkeler hakkındaki hislerini daha iyi anlamak için Bosna Hersek'teki tekke faaliyetleriyle ilgili bir çerçeve çizmek yerinde olacaktır.

Balkan toprakları, fethedilmeden önce Alperen adı verilen derviş meşrepli kişiler tarafından fethedilmiştir. Balkanların Türkleştirilmesinde ve Müslümanlaştırılmasında maiyetiyle beraber ilk tohumları atan Sarı Saltuk ile başlayan süreç tasavvuf ışığında tekkeler vesilesiyle manevi ve kültürel olarak hızlanmıştır. Osmanlı medeniyet tasavvurunun temeli manevi değerler ile inşa edilmiştir.

“Osmanlı idaresi boyunca Bosna Hersek'te 105 tekke varlığını sürdürmüştür. Tekkeler, genellikle müritlerin ihtiyacını karşılamak için düşünüldüğünden, misafirhane, semahane, kütüphane, çilehane, kiler ve imarethane gibi bölümlerden oluşmuştur. Bazı tekkeler ise açık avlulu, revaklı Osmanlı medreseleri ve bunların bir türevi olan ortak avlulu cami-medrese gruplarıyla paralellik arz eder. Bu tip tekkeler Bosna Hersek'te Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Tekkesi ve Saraybosna'da Hacı Sinan Tekkesi bu gruba dâhil olan tekkelerdir.” (Gölen, 2010, s. 240)

Hikâyeye konu olan Sinan'ın Tekkesi, bilimsel kaynaklarda Hacı Sinan Tekkesi olarak yer almaktadır. Bu tekke Vildiç'in aktardığına göre Kadirî tekkesidir:

“Kâdirîlik Bosna'da yaygınlık kazanan ilk tarikatlardan biridir. Bosna Hersek'te merkezi sayılan ve Sarayevo'da bulunan Hacı Sinan Tekkesi 1600'lü yılların başında inşa edilmiş ve bu suretle de Kâdirîlik Bosna'daki ilk tarikatlar arasında yerini almıştır. Kâdirîliğin Bosna Hersek'te yayılmasını sağlayan en önemli merkezlerinden biri ise Bosna'nın başkenti Sarayevo'da bulunan Silahdar Mustafa Paşa Tekkesi'dir. Günümüzde de faal olan bu tekke halk arasında Hacı Sinan Kâdirî Tekkesi ismiyle meşhur olmuştur. Tekke, Sarayevo'nun kuzeyinde bulunan Remziya Osmanoviç Caddesi no.77'de Saraç Ali Cami'nin ve Aliya Cerzelez Evi'nin yanında bulunmaktadır.” (Çehayic'ten akt. Vildiç, 2012, s. 19-26)

Türk kültür ekolojisi unsurlarından biri olan tasavvufî hayat Bosna Hersek'e Türkler vasıtasıyla götürülmüştür. 13. yüzyılın sonlarında başlayan tekke ve tasavvuf inşası Bosna Hersek'te yaşayan tüm toplulukların manevi çehrelerinin oluşumunu etkilemiştir. Tasavvufî geleneğin icra edildiği mekânlar olan

tekkelerin tarihsel süreç içerisinde gerek Bosna Hersek'te gerekse Balkanların birçok bölgesinde çeşitli işlevleri olmuştur. Bosna Hersek'te bulunan tekkeler toplumlar arası kültürel ve manevi etkileşime de imkân sağlamıştır. İvo Andrić de bu kültürel ve dinî zenginliğin bir arada bulunduğu bir mahallede büyümüştür. İvo Andrić'in yetiştiği mahallede türbe bulunmaktadır. Andrić, Müslümanlar arasında yetişmiştir ve Müslüman adetlerini iyi bilen biridir. Yaşadığı bölge özellikleri Andrić'i de etkilemiştir. Bu hissiyatı ve ilgisi *Sinan'ın Tekkesinde Ölüm* hikâyesinde açık bir şekilde gözlenmektedir. "Yalnızlığı çok seven Andrić, bir fırsatta İslâm'da huzur bulduğunu söyler: Bakın tüm tekke, medrese, câmi ve İslâm dünyasına ait her şeyde bitmeyen sessizliği bir dinleyin. Bu, bir tür soğuk ve güzel bir sessizliktir ki siz onun görünmeyen duvarına yaslanabilirsiniz. Müslüman dünyası bana hayatta önemli bir rehber olan sessizliği öğretti" (Pars, 2004, s. 247). Hacı Sinan Tekkesi gerçek bir mekândır, yazarın gerçek bir mekân üzerinden hikâye kurgusu inşa etmesi onun eserindeki gerçekliği ve inandırıcılığı arttırmaktadır. Andrić, Osmanlı medeniyet tasavvurunu tekke ve türbelerde canlı bir şekilde gözlemlenmiş ve bu gözlemlerinden ilham alarak bu hikâyeyi yazmıştır.

Hikâyenin ana mekânı Sinan'ın Tekkesi'dir bunun yanında İstanbul da hikâye kahramanının hayatını etkileyen önemli bir mekân/yer adı olarak kurgulanmış lâkin İstanbul bölümlerinde İstanbul hakkında Sinan'ın Tekkesi kadar tasvirler kullanılmamıştır. Ali Dede'nin İstanbul'da aldığı eğitimin şekli ve kalitesinden haberdar olan yazar, Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi hakkında da gözlemlere ve bilgilere sahip olduğunu hikâye kurgusundaki tasvirlerde yansıtmıştır.

Üslûp Özellikleri

Üçüncü şahıs anlatıcı tarafından anlatılan *Sinan'ın Tekkesinde Ölüm* hikâyesi, olay hikâyesinden çok durum hikâyesi türüne bir örnektir. Yazar, Ali Dede'yi bulunduğu mekâna yerleştirerek ruhsal süreçlerini ayrıntılı olarak tasvir etmiştir. Bu hikâyede zaman mülhemdir lâkin mekân baskındır. Yazarın diğer hikâyeleri incelendiğinde bu hikâyesinde daha yumuşak tonda bir dil kullandığı ve Ali Dede'yi daha edebî ifadelerle tasvir etmeye çalıştığı fark edilmektedir. Yazar, kullandığı dil ile okuyucuyu Ali Dede hakkında olumlu yönde etkilemeyi başarmıştır. Müslüman bir Türk olan Ali Dede'nin edebî şahsiyeti olumlu imajlarla çizilmiştir. Bu hikâyede inanç temelli kültür kalıplarının ifade edildiği görülmektedir. Yazar, Sinan'ın Tekkesinde Ölüm hikâyesi ile Osmanlı medeniyet tasavvurunun manevi portresi içinde kendine yer bulmuştur.

2.5. Tırmanıcılar (Osatiçani²⁷)

1958’de yayımlanan *Tırmanıcılar* hikâyesinin orijinal adı Osatiçani (Osatiçani)’dir. Tırmanıcılar hikâyesinde Bosna Hersek’in Osatika kasabasında yaşanan iki farklı hadise anlatılmaktadır. Osatika kasabasında Müslümanlar ve Hristiyanlar birlikte yaşamaktadır. Hikâyede geçen hadiselerden bir tanesi Türk ahali arasında diğeri ise Hristiyan ahali arasında yaşanmıştır. Osatika kasabasının halkının meşhur bir özelliği vardır. Tüm kasaba halkı özgürlüklerine düşkünlüdürler ve genelde hepsi iyi bir tırmanıcıdır. Osatikalı Türk Haşim Glibo, Türk-Rus savaşında tırmanıcı olmasından kaynaklı bir hadiseye karışır. Hikâyede geçen diğer hadise ise kasabada yaşayan Hristiyanların kilise çanını değiştirmek isterken başlarına gelen olayları içermektedir.

Kişiler

Tırmanıcılar hikâyesinde geçen iki hadisenin ayrı ayrı kişileri olmasının yanında kasaba halkı hakkında da satır aralarında bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda Osatika halkını tanıtmak amacıyla bu bölümde onlara da ayrıca yer verilmiştir.

Osatikalılar

“Bütün Osatikalılar yüksekleri arzulararak doğar ve en iddiasız en mütevazısı bile bulunduğu noktadan en az bir karış yükseğe tırmanmak ister. Biraz daha yükseğe tırmanmak ve bunu bildirmek ve göstermek ister. Başka herhangi bir şeye yeteneği olmayanlar da en azından tırmandığını düşleyip buna ilişkin hikâyeler anlatırlar. Ve ne pahasına olursa olsun tırmanmanın her türüne, bu yükseklik yanılmasına duydukları arzu ölene dek peşlerini bırakmaz zaten ölüm de tüm arzuların sonu olduğu için bu, Osatikalılara göre nihai ve çok özel bir tırmanıştır. Bu tutku yaşlılardan geçenlere, bir nesilden öbürüne aktarılır” (Andriç, 2022, s. 101) ifadelerinde Osatika halkının en belirgin özelliğinin tırmanmayı sevmeleri ve her birinin bu konuda mahir oldukları ayrıntılı olarak belirtmeye çalışılmıştır. Osatikalılardaki tırmanma isteği kasabadaki farklı dinî telakkilere sahip topluluklar arasındaki birleştirici bir unsur olarak hikâyede karşımıza çıkmaktadır.

“Ve Osatikalılardaki bu “tırmanma dürtüsü” Hristiyan ya da Müslüman olmaları açısından da bir fark yaratmaz, hâlbuki bu iki topluluğun üzerinde anlaşmaya vardığı başka pek az şey vardı: kasabada bile ayrı bölgelerde yaşarlar. Hristiyan tarafı karstta, tepede en yüksek noktaya konumlanmış olan kilisenin etrafında kümelenmiştir. Müslüman tarafı ise tepenin yamaçlarında, kendi

²⁷ Osatiçani.

deyişleriyle “her şeye ulaşabilecekleri toprağın daha kolay işlendiği daha iyi ekin veren bir bölgedir.” (Andrić, 2022, s. 102)

Osatikalılar için tırmanma dürtüsü ortak unsur olsa dahi kasaba halkının günlük yaşamındaki farklılıklara hikâye içinde değinilmiştir.

“Türk güçlerinin Bosna’da olduğu günlerde, kasabanın alt kısmında oturanlar daha sık tırmanış yapardı ve daha hırslı tırmanıcılardı. Bunu pekâlâ başarıyorlardı çünkü Sultan’ın evlatları olarak bu dünyaya tepeden, at üstünden bakabiliyorlardı. Elbette aralarında yoksul kişiler de vardı: Başkalarının atlarına kılavuzluk edenler zengin ve soylu süvarilerden sayıca daha fazlaydı. Fakat Türk gücü kırıldığında bir zenginlikleri kalmadığında bile şöretleri ve itibarları kendilerine atfettikleri büyük önem ve eski, güzel günlere ilişkin yüzlerce hikâye baki kaldı” (Andrić, 2022, s. 102) ifadelerine göre Osatikalı Türkler zaman zaman hırslı ve Osmanlı sultanının evlatları olarak bu dünyaya tepeden bakan kibirli kişiler olurlardı. Yazar, “at üstünden bakmak” ifadesi ile Türklerin kibirli olduğunu sembolik bir dille anlatmaya çalışmıştır. Osatikalı Türkler arasında yaşanan hadisenin kahramanı Haşim Glibo’dur. Hristiyan Osatikalılar da kiliselerinin çanını yenilemek isterler. “...tırmanma dürtüsüne kendini kaptıran yalnızca Osatikalı Müslümanlar değildi; onları da anlatan bir hikâye vardı. Türk askerleri Bosna’dan ayrılıp yönetimi Avusturyalılar devralınca Osatikalılar kiliselerinin (Osatika kasabasının Kutsal Yükseliş Tapınağı) utanç verecek derecede küçük, alçak ve gösterişsiz olduğunu çanlarının ve çan kulelerin olmadığını fark ettiler.” (Andrić, 2022, s. 105)

Kiliselerinin çanını değiştirmeye karar veren Hristiyan Osatikalılar bu amaçla araya girerler ve Jakov Bodnar isimli bir zanaatkâr ile anlaşım kilisenin çanını taktırırlar.

Türk Haşim Glibo

Tırmanıcılar hikâyesinin Türkleri anlatan bölümünün başkahramanı Türk Haşim Glibo’dur. Osatikalı Haşim’in hikâyesi hem kendisi için hem de iyi birer tırmanıcı olan kasaba halkı için unutulmaz bir hikâyedir. Türk-Rus savaşında yaptığı kahramanlık ile anılan Haşim Glibo tırmanma sevgisi sebebiyle unutulmaz bir şahsiyet hâline gelmiştir. “Her hikâye heyecanla anlatılıyor, keyifle dinleniyordu, bunlardan birini dinlediğinizde – mesela en son Rus-Türk savaşında gösterdiği şanlı, hakiki Osatikalı kahramanlığı sebebiyle adından sıkça söz ettiren Haşim Glibo’nun hikâyesini- nedenini anlayacaksınız” (Andrić, 2022, s. 102). Tırmanıcılar hikâyesi başkahramanı Haşim Glibo’nun hikâyesi şöyledir: “Türkler,

Ruslarla savaşmak için Bosna'daki tüm Müslümanları askere çağırırken herkes bildiği en iyi yolla birliğe katılmaktan kaçmaya çalıştı. Fakat Osatika'dan çıkan bu tek kişi Sultan'ın tüm ordusundan çok daha büyük bir şöhret kazandı ve en azından Osatika tarihinde başka herkesten daha yükseğe tırmanan kişi oldu" (Andriç, 2022, s. 102-103). Askerlik görevini yerine getirmeye çalışan Haşim Glibo, savaşın kaderini değiştirmeye çalışırken kendi tarihini yazmıştır.

"...Her çocuk bildirdi bu hikâyeyi. Ruslar kendilerini kayalıklarda bir kaleye kapatmış, bayraklarını da kalenin tepesine dikmiş göklerde dalgalanıyordu. Türk ordusu uzun uzun bakmıştı bu bayrağa fakat yapabilecekleri bir şey yoktu. Bizim Haşim de uzunca bir süre bakmış ve en sonunda gönlünden geçene karşı koyamamıştı. Komutandan yukarı tırmanıp bu gâvur bayrağını aşağı indirmek için izin istemişti. Komutan müsaade etmedi. Haşim ona kim olduğunu ve nereden geldiğini söyleyip zaten ömrü boyunca yukarı çıkıp inmiş bir Osatikalı için bu bunun tırmanılamayacak bir kayalık olmadığını anlatmaya çalıştı." (Andriç, 2022, s. 103)

Savaş şartları ne kadar zor olursa olsun Haşim Glibo, fitratında var olan hisler ile hareket etmiş ve kutsal hedefine doğru tırmanmaya devam etmiştir. Lâkin akıbeti hayal ettiği gibi olmamış, beklenenin aksine bir Rus askerinin kurşunuyla değil bir Türk askerinin kurşunuyla ölmüştür: *"...Kurşunlar dolu gibi yağıyordu fakat Haşim'in komutanı, o kıskanç vatan haini, birkaç adamına onu vurması için emir verdi. İşte bu yüzden bizim Haşim bir Türk kurşunuyla öldü. -Moskof bayrağını hem kendi şanı hem de doğup büyüdüğü Bosna kasabası Osatika için indirmek kısmet olmadı ona. Böylece Osatikalı Türkler, Haşim Glibo'yu; Türk ordusunda onların yerine savaşmış ve kim bilir nerede çürüyen bu zavallı adamı, gururla Rus kalesinin tepesine gömdü"* (Andriç, 2022, s. 104). Tırmanıcılar hikâyesinin Osatikalı Hristiyanlar arasında cereyan eden hadisesinin başkahramanı zanaatkâr Jakov Bodnar'dır, kilisenin çanının tamiri sağlar.

Zaman ve Mekân

Tırmanıcılar hikâyesinin zamanı hakkında kesin ifadeler yoktur lâkin olay örgüsünde verilen bilgilerden hareketle hikâye zamanının 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek'i 1908'de ilhak etmesinden sonraki süreç olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Tarihî zamanın yanında hikâyede olay akışlarına göre günün her saati kullanılmıştır. Tırmanıcılar hikâyesinin genel mekânı Osatika kasabasıdır. Bu kasabanın coğrafi özellikleri kasaba halkına da sirayet etmiştir. *"Osatika. Yayalaya kurulmuş bir kasaba fakat bu yayla dört bir taraftan yüksek dağlarla ve onların çıplak karst yamaçlarıyla çevrili..."* (Andriç, 2022, s. 101). Kasabanın yüksek

yamaçlarla çevrili olması kasaba halkının da yaşam şeklini o yönde meydana getirmesini sağlamıştır. Hikâyenin Hristiyanlar arasında geçen bölümünde ana mekân Osatika kilisesidir. Çünkü Hristiyan kasaba halkı bu kilisenin çanını tamir ettirmek istemiştir. Bu bağlamda hikâyenin olay örgüsü yoğun olarak kilisede geçmektedir. Osatika kasabası mekân olarak bakıldığında farklı dinî telakkilerin vücut bulduğu açık bir mekândır. Bu kasabada hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar yaşamaktadır ve inançları doğrultusunda dinî ve kültürel mekânlar inşa etmektedirler. Lâkin mekânsal bu zenginlik yazarın gözünden çatışmacı bir şekilde ifade edilmiştir: *“Kasabanın aşağı kısmında oturanlar bu iğrenç gürültüyü ve çıldırtıcı metal sesini dinlemek zorunda kaldıkları için hayattan nefret etmeye başladı. Bu, kasabanın yukarısında yaşayan Hristiyan yurttaşları çok eskiden beri, Ramazan’da oruç tutulması için bütün bir ay boyunca gün doğmadan uyandıran davullar ve borazanlardan alınmış bir intikamdı. Böylece her iki taraf da istediğini yaptırmış oldu”* (Andrić, 2022, s. 106). Andrić, bu ifadelerinde inanç hürriyeti üzerinden toplumlar arası çatışma yaşandığını ima etmeye çalışmıştır. Mekânların toplumlar üzerinde kitlesel etkileri vardır. Bu bağlamda toplumu ayrıştırıcı ya da birleştirici bir hâle sokacak işlevsel bağlamlara yol açabilirler. Nora (2006), bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Müzeler, arşivler, mezarlıklarla koleksiyonlar, bayramlar, yıl dönümleri, anlaşmalar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler, bunlar bir başka çağın tanıkları, sonsuzluk hayalleridir. Bu saygın, dokunaklı ve soğuk girişimlerin, nostaljik görünümün kaynağı buradan gelmektedir. Bunlar riti olmayan bir toplumun rideridir; kutsallığı olmayan bir toplumdaki geçici kutsallıklardır; yerel ya da bölgesel özellikleri bertarafeden bir toplumun farklılaşmalarıdır; sadece eşit ve benzer bireyleri tanımaya yarayan bir toplumda gruba aitlik işaretleridir” (s. 23).

Üslûp Özellikleri

Üçüncü şahıs anlatıcı tarafından yazılan hikâyenin dili sade ve açıktır. Yazar, tek bir hikâyeye içerisine iki kurgu yerleştirmiştir.

2.6. 1920’den Bir Mektup (Pismo iz 1920, godine)

1946’da²⁸ yayımlanan *1920’den Bir Mektup* adlı hikâye I. Dünya Savaşı sonrası Bosna’ında yaşanan insan manzaralarından bazı kesitlerin eski iki okul arkadaşının gözünden anlatılmasını içermektedir. Yazar, eski okul arkadaşı Yahudi Max Levendfeld ile uzun yıllar sonra bir tren istasyonunda karşılaşır ve Bosna

²⁸ <https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/188-letter-from-the-year-1920>

Hersek hakkında bazı mülâhazalarda bulunurlar. Max Levendfeld, Bosna Hersek'ten insani kaygılar sebebiyle ayrılmak ister. Bu konudaki düşüncelerini arkadaşına bir mektup yazarak etraflıca anlatır.

Kişiler

1920'den Bir Mektup hikâyesi iki kişi arasında geçmektedir. Bunlardan bir tanesi yazar, diğeri de yazarın arkadaşı Max Levendfeld'dir.

Max Levendfeld

Yahudi bir ailenin çocuğu olan Max, daha sonra din değiştirmiştir. Yazarın ilkokuldan arkadaşı olan Max, yazardan üç sınıf büyüktür. *“Max ve ben Saraybosna'da aynı liseye gitmiştik fakat o benden üç sınıf büyüktü ve bu, o yaş için büyük bir farktı”* (Andriç, 2022, s. 148). Max, Saraybosna'da doğmuş, büyümüş ve eğitimini orada tamamlamıştır fakat artık orada kalmak ve çalışmak istememektedir. Kendine yeni bir hayat kurmak için Paris'e gitmeye karar verir.

“Yanımda oturan adam son beş-altı yıldır izini kaybettiğim eski bir arkadaşım. Max Levendfeld, doktor ve bir doktorun oğlu. Saraybosna'da doğup büyümüşü ve orada büyük bir muayene işletiyordu. Aslen Yahudi'ydi, uzun süre önce din değiştirmişti. Annesi Trieste'de doğmuş, İtalyan bir baronesle Fransız göçmeni Avusturyalı bir deniz subayının kızıydı. Annesinin endamı, duruşu ve şık giyim tarzı Saraybosna'da iki nesil boyunca hatırlanmıştı. Normalde oldukça küstah ve kaba olan bu insanların saygı duyduğu ve takdir ettiği bir güzelliği sahipti.” (Andriç, 2022, s. 148)

Max Levendfeld, yazarı kültürel olarak etkilemiştir. Eğitim hayatlarında birbirlerini ziyaret ettikleri zamanlar çeşitli edebî şahsiyetlerden ve eserlerden bahsederler (Örneğin Goethe) ve karşılıklı bilgi paylaşımında bulunurlar. İki arkadaşın yolu Max'ın tıp eğitimi için Viyana'ya gitmesiyle ayrılır. Max'ın Viyana'ya gitmesi motifi ile Andriç arasında bağlantı kurmak mümkündür. Andriç de üniversite eğitimi için Viyana'ya gitmiştir. Max'e göre Bosna Hersek bir “nefret” ülkesidir. *“...Yine de beni Bosna'dan beni neyin kaçırdığını tek kelimeyle söyleyecek olsam, nefret derdim.”* (Andriç, 2022, s. 155). Bu ülkede kalmak için bir taraf olmak ya da bir taraftan nefret etmek gerektiğini savunur. Özellikle babasının I. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı dramaları yaşamak istemez. Bu sebeple doktor olduktan sonra Paris'e gitmek üzere yola çıkar.

“Bosna, yaşam alanı ve insanları bakımından hiç de sıradan olmayan, harika, büyüleyici bir ülke ve Bosna'da nasıl ki toprağın altı mineral bakımından zenginse kuşum yok ki Bosnalılar öbür Yugoslav kentlerindeki yurttaşlarında ender rastlanan açığa çıkmamış ahlaki değerler bakımından oldukça zengin. Fakat işte,

Bosna insanının en azından senin gibi insanların farkına varması ve asla unutmaması gereken bir şey var: Bosna bir nefret ve korku ülkesi.” (Andrić, 2022, s. 156)

Max'ın Bosna hakkındaki düşünceleri sosyokültürel gerçekçi bir iz düşümdür. *“Bosna’ya özgü bu nefret mercek altına alınmalı ve köklenmiş, habis bir hastalık gibi kökü kurutulmalı. ...Nefret bir araştırma alanı olsaydı araştırmacılar nefreti incelemek için Bosna’ya gelir, bilim insanlarının cüzzamı incelediği gibi nefreti incelerdi”* (Andrić, 2022, s. 161). Max Levendfeld, 1930 yılında Paris’te daha sonra da İspanya’da gönüllü olarak doktorluk hizmeti verir. İspanya’da iç savaş çıktığı yıllarda çeşitli saldırılar olur ve doktor Max da bu saldırılardan birinde hayatını kaybeder: *“1938 yılının başında Aragon’da hiçbirimizin ismini nasıl doğru telaffuz edeceğimizi bilmediğimiz küçük bir kasabadaymış. Hastanesine güpegündüz hava saldırısı düzenlenmiş ve neredeyse bütün yaralılarla birlikte o da orada can vermiş. Nefretten kaçan adamın hayatı bu şekilde son bulmuş”* (Andrić, 2022, s. 163).

Max Levendfeld, kendini Bosna’da bir yabancı gibi hissetmektedir. Bu bağlamda aidiyet hissedememekte ve çareyi oradan gitmekte bulmaktadır. *“Günümüz Bosna’sı gibi bir ülkede nefret etmeyi bilmeyen ya da daha iyisi ve zoru bilinçli bir şekilde nefret etmekten kaçınan biri her zaman bir yabancı ve ucubedir, çoğu zaman da kurban olacaktır. Bu, Bosna’da doğan herkes için ve en çok da yeni gelen biri için böyle”* (Andrić, 2022, s. 162).

1920’den Bir Mektup hikâyesinin kişileriyle ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise hikâye kahramanın Yahudi kökenli olmasıdır. Andrić’in hikâyesinde toplum renklerini yansıtan bir kahraman kullanması onun çocukluğunda aldığı eğitim hafızasının bir sonucudur. İvo Andrić’in örgün eğitimi 1899 yazında, yedi yaşında Bosna’nın güneydoğusundaki renkli bir taşra kasabası olan Vişegrad’da başlamıştır. Küçük ve yeterli donanıma sahip olmayan bu küçük okulda kasabadan ve çevre yerleşim yerlerinden yaklaşık kırk, elli çocuk vardı. Öğrenci kitlesi bölgenin farklı demografik yapısını yansıtıyordu: Polonyalılar, Yahudiler, Müslümanlar, Çekler, Almanlar ve İtalyanlar.²⁹ Andrić, Osmanlı millet sistemi içinde yaşayan unsurlar ile çocuklukta temas etmiş ve edebî hayatında da onları yeniden kurgulayarak hikâye motifi hâline getirmiş ve bu çok kültürlü sistemden beslenmiştir.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: İvo Andrić, *The Development of Spiritual Life in Bosnia Under The Influence of Turkish Rule*. THE USA: Duke University Press, 1990.

Zaman ve Mekân

1920'den Bir Mektup hikâyesinin zamanı I. Dünya Savaşı'nın akabinde Mart 1920'dir. Yazar, bu hikâyede zaman ifadelerini açık bir şekilde belirtmiştir. Örneğin; son beş-altı yıldır, on yıldır vb. bunların yanında Max Levendfeld'in 1930 ve 1938'de yaşadığı olaylar da hikâyede açık bir zamanla belirtilmiştir. Bunun yanında hikâyenin olay akışı tren istasyonunda tren beklerken vuku bulmuştur.

Hikâyenin genel mekânı Bosna Hersek coğrafyası olmakla beraber kapalı mekân Slavovski Brod'daki tren istasyonudur. İki eski arkadaş burada karşılaşmıştır. Hikâyede, Bosna Hersek olayın geçtiği bir mekân olarak ifade edilmiştir lâkin bunun yanında Max Levendfeld'in gözünden Bosna Hersek'in farklı manevi özellikleri vardır. Bosna Hersek bir nefret ülkesidir.

“Evet Bosna bir nefret ülkesidir. Budur Bosna. Ve bununla birlikte ne tuhaf çelişkidir ki (ve aslında o kadar da tuhaf değildi, dikkatli bir analizle kolayca anlaşılabilir muhtemelen) çok az ülkenin böylesi sağlam bir inanca, son derece güçlü bir karaktere bu kadar şefkate ve tutkuya bu duygu derinliğine, sadakate ve sarsılmaz adanmışlığa ya da adalet arzusuna sahip olduğu söylenebilir” (Andriç, 2022, s. 158).

Bosna Hersek farklı dinlerin yer aldığı bir ülkedir. Lâkin bu farklılık kültürel bir zenginliğe dönüşse de Max'ın gözünde bu zenginlik eleştirilesi bir durumdur:

“Saraybosna'da gece kim uyanıksa Saraybosna gecesinin seslerini duyar. Katolik katedrali okkalı bir güvenle saati bildirir. 2.00. Bir dakikadan fazla (kesin olarak söylemek gerekirse yetmiş beş saniye saydım) bir süre geçer ve Ortodoks kilisesi andan ondan sonra, oldukça zayıf fakat tiz bir sesle saati bildirerek kendi 2.00'sini gösterir. Dünyanın uzak ve yabancı bölgelerinin tuhaf hesaplamalarına göre Türklerin ruhani vaktidir bu. Yahudilerin vaktini gösteren bir saat olmadığı gibi Sefaradlar ya da Aşkenazlar için saat kaç olduğunu Tanrı bilir.” (Andriç, 2022, s. 160-161)

Üslûp Özellikleri

1920'den Bir Mektup hikâyesinin anlatıcısı birinci şahıs anlatıcıdır. Yazar, kendinden üç yaş büyük Max Levendfeld'i kendine örnek alır. Max, inanç olarak yazara göre daha zayıftır, Bosna'da kalmayı da istemez. Yazar, Max'ın ağzından bir mektup alır ve bu mektupta Bosna Hersek'le ilgili düşüncelerini anlatır. Andriç, bu mektupta kendi düşüncelerini kahramanın ağzından söyletmiştir. Bir yazarın sosyal sadakati, sosyal durumu ve ideolojisi sadece yazılarına değil fakat çoğu zaman yapıldığı gibi edebiyat dışındaki biyografik belgelere bakarak da incelenebilir. Yazar da bir vatandaştır, sosyal ve siyasi önemi bulunan meseleler üzerinde görüşlerini bildirmiş, zamanının meselelerinde bir rol oynamıştır

(Wellek& Warren, 2011, s. 111). Hikâyenin dili sadedir lâkin yazar ile Max arasında geçen edebî sohbetlerde üslûp edebî bir mahiyettedir.

2.7. Tek Başına Bir Ev (Uvod iz Kuće na osami)

1976'da yayımlanan *Tek Başına Bir Ev* hikâyesi tek bir karakterden oluşan kısa bir hikâyedir. Hikâyede, Bosna Hersek'in Alifakovac kasabasında bir evde bulunun yazar, evin özelliklerini ve özelliklerinden hareketle zihninde uyandırdığı düşünceleri bilinç akışı yöntemiyle dile getirmektedir. Yazar, birkaç yıl önce tüm yazı bu evde geçirmiştir. Alifakovac kasabasındaki çoğu ev eski Türk üslûbuyla yapılmıştır. Yazar, bu yapıdan hem etkilenir hem de eğer burada Almanlar olsaydı onlar nasıl bir ev inşa ederlerdi diye bu konuyu kendi zihninde tahayyül eder.

Kişiler, Zaman ve Mekân

Tek Başına Bir Ev hikâyesinin kişisi yazardır. Hikâyenin zamanı bir yaz günü akşam saatleridir. Hikâyenin mekânı Alifakovac'taki eski bir konaktır:

“Alifakovac'ın dik yokuşunun üstünde tepeye yakın, öbür evlere biraz uzak iki katlı bir evdi bu. Kışları ılık, yazları serin olan giriş katında ferah bir salon, geniş bir mutfak ve arkada iki küçük, karanlık oda vardı. Üst katta, epey geniş üç oda bulunuyordu, bunlardan Saraybosna vadisine bakan öndekinin, geniş bir balkonu vardı. Boyutları ve yapısı bir Bosna “divanhane”sini andırıyordu fakat onlar gibi doğal ahşaptan inşa edilmemişti, koyu yeşile boyanmış ve tırabzanları yuvarlak parmaklıklardan değil, Alpler'deki evlerin balkonlardaki gibi düz çitalardan yapılmıştı. Doksanlara doğru inşa edilmişti-net bir tarih söylemek gerekirse 1887.” (Andrić, 2022, s. 165)

Yazar, içinde bulunduğu evi dikkatli bir şekilde gözlemlemiştir ve bu gözlemlerinden hareketle ayrıntılı bir şekilde tasvire yer vermiştir. *“Bu Saraybosna evlerinde yaşamak ve çalışmak güzel bir şey. Birkaç yıl önce bütün yazı burada tarif ettiğim evde geçirdim. Bu anlattıklarım o eve ve o döneme ait anılarım”* (Andrić, 2022, s. 166). Alifakovac'taki ev yazara orada kaldığı zamanı ve orada geçirdiği günleri hatırlatır. Ev, yazarın zihninde bilinç akışını sağlar: *“Hatıralar aynı şekilde yaşanan bir mekâna dayanırlar. Aile için ev, kırsal kesimde yaşayanlar için köy ve vadi, kentsoylular için kentler ve bir coğrafyada yaşayanlar için o coğrafi bölge mekânsal hatırlama çerçevesini oluşturur.”* (Asmann, 2015, s. 47). Hatıralar, kişilerin bireysel miraslarıdır. Bu miraslar hafızanın derinliklerinde depolanır ve vakti geldiğinde tekrar ortaya çıkar, süreklilik kazanırlar.

2.8. Ali Paşa (Ali Paşa)

1976'da yayımlanan *Ali Paşa* hikâyesinin konusu Mostar'ın eski veziri Stolaçlı Ali Paşa Rizvanbegoviç'in vezirliği döneminde yaşananlardan kesitlerdir. Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'teki ayaklanmalarla meşgul olduğu bir dönemde Ali Paşa ayaklanmaları bastırır lâkin halkın ondan şikayetleri vardır. Ali Paşa'nın vezirlik yaptığı Mostar'a Ömer Paşa gelir. Onun gelişi ile vezir Ali Paşa'nın görevine son verilir ve bir gün uykusunda öldürülür. Bu hikâye, Ali Paşa ile Ömer Paşa arasında vuku bulan kısa bir olaydan müteşekkildir.

Kişiler, Zaman ve Mekân

Ali Paşa hikâyesinin temel karakteri Mostar eski veziri Ali Paşa'dır. Hikâyenin ilerleyen olay örgüsüne yeni vezir Ömer Paşa da dâhil olur.

Mostar Eski Veziri Ali Paşa

Ali Paşa, komutan bir babanın oğludur. *“Ali Paşa 1783 yılında Stolaç'ın komutanı Zülfikar Rizvanbegoviç'in altı oğlundan biri olarak doğmuştur. Sert ve fevri babasını bir şekilde öfkelendirdiği için genç yaşta Osmanlı'ya gidip birkaç yılını orada geçirdi ve ancak babasının ölümünden sonra yanında büyük bir servet oluşturacak kadar nakitle Stolaç'a döndü”* (Andriç, 2022, s. 169). Ali Paşa hikâyesinin hem olay örgüsü hem de hikâye kişilerinin tarihsel katmanı Osmanlı Devleti'nin o dönemki Bosna Hersek siyasi hadiseleri ile paraleldir. Yazar, tarihî kişilerden ve hadiselerden hareketle bu hikâyeyi kurgulamıştır. Hikâye akışı içerisinde Ali Paşa'nın yaşam döngüsünden kısa kısa bahsedilmektedir: *“Ali Ağa (o dönem bu isimle anılırdı) yalnızca bilmenizi istediği şeyleri öğrenebileceğiniz kişilerdendi”* (Andriç, 2022, s. 170). Ali Paşa, Hersek'te yaşanan ayaklanmaların bastırılmasında başarı göstermiştir:

“Bosna soylularının Sultan'a karşı başlattığı 1830 civarındaki büyük isyanda Rizvanbegoviç hep istikrarlı bir biçimde Sultan'ın yanında yer almıştı. Bosna soylularının direnişi kırılınca Hersek idari olarak Bosna'dan ayrıldı ve Stolaç'ın komutanı Rizvanbegoviç Mostar'ın ilk veziri olarak atandı. Bu Sultan'a bağlılığının ödülü ve yıllar süren gayretinin meyvesiydi. O günden beri iktidara geldiğinde söylediği gibi yönetti Hersek'i: “Bugünden itibaren artık İstanbul'daki imparatora gitmenize lüzum yok. Sizin İstanbul'unuz Mostar'dır ve imparatorunuz Mostar'dadır.” (Andriç, 2022, s. 170)

Ali Paşa, ayaklanmaları bastırmış lâkin zaman zaman şahsi zaaflarına yenik düşmüş ve yönetimde bazı yolsuzluklar yapmıştır: *“On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında merkezi otorite kalan gücünü kaybetmeye başladığında muhtelif Türk bölgelerini yönetmekte az çok başarılı olmuş önemsiz sultanlardan biriydi Ali*

Paşa. Kendi ülkesini gerçekten amansız ve kurnaz bir zorba fakat aynı zamanda iyi bir aile reisi gibi yönetmişti” (Andrić, 2022, s. 170).

Ali Paşa, İstanbul’a gerek görmeden merkezi otoritenin Mostar’da olduğunu ima eden bir söylemde bulunmuştur. Bir zaman sonra Bosna’da tekrar ayaklanma çıkmıştır. “Bosna Hersek’te Kapudan Hüseyin Gradaşçević’in liderliğinde büyük bir ayaklanma patlak verdi. Osmanlı Devleti’ni bir süre meşgul eden bu ayaklanma Bosnalı Müslümanlar ile merkezî hükümeti ayrışmasına mahal bırakmadan 1832’de bastırıldı. Ömer Paşa Latas’ın Bosna valiliği sırasında pek çok reform Bosna topraklarında uygulanabildi” (Gündüz, 2012, s. 16). Lâkin bu sefer Ali Paşa yeterli kalamamıştır ve ayaklanma büyümeden İstanbul’dan gönderilen Ömer Paşa tarafından bastırılmıştır.

Yeni Vezir Ömer Latas Paşa

Yeni vezir Ömer Latas Paşa, Osmanlı Devleti’nde görev yapmış tarihî bir kişidir. Eski vezir Ali Paşa’nın görevini doğru ifa edememesi üzerine Bosna Hersek’e gelmiş ve ayaklanmayı bastırmıştır. Eski vezir Ali Paşa’ya göre daha genç, kurnaz ve acımasızdır:

“...1850 yılında Ömer Paşa soyluların direnişini tamamen bitirmek ve nizamı yani doğrudan yönetimi tesis etmek için Bosna’ya gönderildiğinde onu daha önce pek çok kez deneyip uyguladığı bir kurnazlıkla engellemeye çalıştı fakat bu sefer hiçbir işe yaramadı; ne hinlik ne rüşvet ne de işleri ağırdan alma. Yaptırım gücü çoktan tükenmiş, kuvvetten düşmüş, yetmiş yaşındaki Mostar veziri, Sultan’ın daha genç daha kurnaz daha acımasız temsilcisi Ömer Latas Paşa tarafından alt edildi” (Andrić, 2022, s. 171).

Eski vezir Ali Paşa, Ömer Paşa’yı etkisiz hâle getirmek için bazı kurnazlıklara başvurur fakat Ömer Latas Paşa ondan daha kurnazdır. Ali Paşa’nın işleri istediği gibi gitmez: “Ömer Paşa onu beklenmedik ve geri dönüşsüz biçimde devirip vezirliği elinden aldı, bütün mülklerine el koydu ve tutuklanmasını emretti; bir eşeğe bindirip adi bir suçlu gibi Bosna Hersek’in her tarafında dolaştırılacaktı ki insanlar kime güvendiklerini görsünler, sonra da Asya’ya sürülecekti” (Andrić, 2022, s. 172). Tüm bu olanların ardından Ali Paşa bir gece vakti öldürülür ve hikâye biter: “Fakat Ali Paşa bu acı yolculuk esnasında Banja Luka³⁰ civarındaki Dobrinje³¹ köyüdeyken uykusunda ansızın öldürüldü” (Andrić, 2022, s. 172).

Ömer Latas Paşa’nın tarihî bir şahsiyet olmasının yanında bir diğer dikkati çeken özelliği de İvo Andrić’in aynı isimli (Ömer Latas Paşa/Ömer Paşa) bir roman

³⁰ Banya Luka.

³¹ Dobrinje.

yazmış olmasıdır. Sonradan Müslüman olan Ömer Paşa Osmanlı Devleti'nde önemli görevlerde bulunmuştur. 19. Yüzyılda yaşamış, Bosna Hersek'te ve Rumeli'de uzun yıllar görev yapmıştır. *Ali Paşa* hikâyesinin zamanı Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'te yoğun olarak uğraştığı ayaklanmalar dönemine atıfta bulunmaktadır. Yani hikâye zamanı 1850-1890 dönemini kapsamaktadır. *Ali Paşa* hikâyesinin mekânı genel olarak Bosna Hersek'tir lâkin bölgesel olarak Mostar'da da geçmektedir. Bu geniş ve açık mekânların dışında Ali Paşa'nın ve Ömer Paşa'nın konakları dar ve kapalı mekânlar olarak hikâye kurgusunda yer almaktadır. *Ali Paşa* hikâyesinin anlatıcısı üçüncü şahıs anlatıcıdır. Tarihî şahsiyetlerden müteşekkil bu hikâyede geçen hadiselerin de tarihsel gerçekliği mevcuttur. Bu hikâyenin tarihsel katmanı kurgunun inandırıcılığını arttırmıştır. Sade ve açık bir üslûp ile ifade edilen olay akışları Türkçeye ve Türk kültürüne ait motiflerle örülmüştür. *Ali Paşa* hikâyesi durum hikâyesinden çok olay hikâyesi örneğidir.

2.9. Bir Hikâye (Priča)

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm kitabının son hikâyesi olan *Bir Hikâye*'nin yayımlanma tarihine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu hikâyenin orijinal adının farklı olabileceği dolayısıyla çeviriden kaynaklı bir durum olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yazar, *Bir Hikâye*'de evine gelen İbrahim Škaro³² Efendi'nin babasının hikâyesini kısaca anlatmaktadır.

Kişiler, Zaman ve Mekân

İbrahim Škaro Efendi, yazarın evine gelen ve yazarın değer verdiği bir şahsiyettir:

“Az önceye kadar sakin, sevimli misafirlerimden biri, İbrahim Škaro Efendi buradaydı. Bütün misafirlerim içinde kendisinin yeri ayrıdır: Nadiren uğrar ve geldiğinde uzun kalmaz...Hiç kendinden bahsetmez, kendini korumaz, haklı çıkarmaz, şişinmez ya da dayatmaz; başkaları hikâyeme girmek isterken ve bunu bazen çirkin ve saldırgan bir tavırla yaparken o, kendisinden hiçbir yerde bahsetmememi ve şakalarından birini alıntıladığımda bile kime ait olduğunu söylemememi tercih eder.” (Andriç, 2022, s. 185)

İbrahim Škaro Efendi'nin hikâyesi yazarı oldukça etkilemiştir. İbrahim Efendi'nin babasının hikâyesi şöyledir: *“Babası, Hamit Ağa Škaro, bu kasabada kendi döneminin önde gelenlerindendi. Korkusuz ve adil ve biri olduğu için sözü hem yetkililer hem de halk tarafından dinlenir ve çoğu kez belirleyici olurdu. İleri*

³² Škaro.

bir yaşta Süleymanpaşic ailesinden güzelliğiyle nam salmış bir kadınla evlendi fakat yalnızca altı ay evli kaldılar” (Andrić, 2022, s. 186). Hamit Ağa, devrine göre yiğit bir kişidir. Lâkin kasabaya gelen Celâlettin Paşa'nın emriyle katledilir. Celâlettin Paşa, acımasız ve gaddar bir vezirdir. Yazar, bu hikâyede yine Sinan'ın Tekkesinde Ölüm kitabında yer alan Vezirin Filinin Hikâyesi'ne atıfta bulunmaktadır. Çünkü bu hikâyede bahsedilen Celâlettin Paşa ve Travnikli yetkilileri öldürtme hadisesi Vezirin Filinin Hikâyesi'nde yaşanmıştır: *“Celâlettin Paşa, yüzüylü aşkın bir süre önce Bosna'ya geldiğinde ülkenin bütün yetkililerini Travnik'e çağırmişti ve hepsini tuzağa düşürüp kurbanlık koyun gibi katletmişti. Hamit Ağa da Travnik'e çağırılmıştı fakat gitmek istemedi ve Vezir'in kötülüğünü tasvip etmediğini açıkça sözünü sakınmadan söyleyerek başkalarını da bu yolculuktan vazgeçirdi”* (Andrić, 2022, s. 186).

Hamit Ağa'nın vezire karşı gelmesi onun ölümüne sebep olmuştur. Bir gün konağına giderken evinin yakınlarında bir hançerle öldürülmüştür. Bu durumu duyan karısı hemen Hamit Ağa'nın olduğu yere koşar, o esnada İbrahim Efendi'ye hamiledir. Lâkin doğum yaptıktan kısa bir süre sonra o da vefat etmiştir. İbrahim Efendi'yi akrabaları büyütür: *“Hamit Ağa için ölüm Travnik'ten- kimsenin bundan şüphesi yoktu-böyle gelmişti. Bu devrin açık göstergelerinden biriydi bu. Sultan'ın Bosna'daki vekilleri yasayı uygulayıp vatandaşları korumak yerine kasaba eşrafını ya vezirin Travnik'teki konağında ya da dolaylı yoldan, kiralık katillerle öldürmek için yurdun dört bir yanından gelen sıradan suikastçılara dönüşmüştü.”* (Andrić, 2022, s. 187). Yazar, hikâyelerinde Osmanlı yönetimindeki Bosna Hersek'in toplumsal ahvâline yönelik bilgiler vermeyi ihmal etmemiştir.

Birinci şahıs anlatıcı tarafından aktarılan hikâyede zaman açık olmamakla birlikte Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'te bulunduğunu dönemi kapsadığını söylemek mümkündür. Hikâyenin mekânı yazarın evidir, bu bağlamda dar ve kapalı mekânlar kullanılmıştır. Yazar, kahramanların iç tasvirlerinden çok olay akışına odaklanmıştır. Yazar bu hikâyede sade ve açık bir dil kullanmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti varlık gösterdiği sürede insani değerlerle hoşgörü temelinde inşa ettiği medeniyet tasavvurunu asırlarca dünyanın birçok bölgesinde teşekkül ettirmiştir. Osmanlı Devleti, Türk tarihinden aldığı zengin, kültür mirasını fitratına uygun olarak nesilden nesle coğrafyadan coğrafyaya taşımıştır. Türk kavramı çok geniş coğrafyalarda Türkler ve Türk olmayan toplumlar tarafından da benimsenir hâle gelmiştir. Tarihsel süreçte farklı coğrafyalarda mevcudiyet gösteren Türk kültürü zamanla Türk kültür ekolojisini meydana getirmiştir. Türk kültürü birçok

toplumda üst kültür hâline gelmiş ve hatta kültürel Türk kimlikleri etnik ve dinî kimliklerinin önüne geçmiştir.

Türk kültür ekolojisinin geçmişten günümüze canlı bir şekilde yaşandığı coğrafyaların başında Balkanlar gelmektedir. Balkan coğrafyasında, Karadeniz'in kuzeyinden gelen İslam öncesi Türk toplulukları ile birinci Türk kültür katmanı ve daha sonra Osmanlı Türklerinin Balkanları fethiyle beraber ikinci Türk kültürü katmanı ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, Balkanlarda yaptığı fütuhatlarla yeni bölgeleri Türkleştirmek, Müslümanlaştırmak ve şenlendirmek suretiyle ilerlemiştir. Bunu yaparken bölge halkının diline, dinine ve kültürel kimliğine saygı göstermiştir. Farklı etnik unsurların sahip olduğu yetenek ve özelliklere hoşgörü ile yaklaşarak onlara Osmanlı millet sistemi içerisinde kendilerini ifade edebilme imkânı vermiştir. Bu durumu devlet yönetimi olarak benimsemiş ve bu hak devletin en üst kişisi olan padişah tarafından garanti altına alınmıştır. 1463'te Bosna Hersek'i fetheden Fatih Sultan Mehmet'in fermanı bu husustaki en açık kanıttır. Türk ve Müslüman olmayan reayanın dinî, millî ve kültürel hakları devlet tarafından garanti altına alınmıştır.

Osmanlı millet sistemi içinde yaşamış gayrimüslim unsurlar da zamanla Türk kültürüyle etkileşime girmiş, bölgenin çok kültürlü ve çok inançlı yapısının devamlılığını sağlamıştır. Coğrafi kültürel zenginliklerin olduğu bölgelerden olan Bosna Hersek, Müslüman/Katolik, Ortodoks Hristiyan ve Yahudi halkın birlikte yaşadığı bir bölgedir. Bosna Hersek'in vezirler şehri olarak bilinen Travnik'te doğan yazar İvo Andriç, bölgenin çok kültürlü ve inançlı yapısını eserlerine konu etmiştir. Andriç'in tarihsel ve kültürel belleği önemli ölçüde Osmanlı Devleti üzerinedir. 1892'de Travnik'te dünyaya gelen Andriç, Müslümanların yaşadığı bir mahallede büyümüştür. Bu sebeple Müslüman kültürüne ait birçok bilgiye hâkimdir. Andriç, Balkanlarda Müslümanların Türk olarak kabul edilmesi gerçeğini eserlerinde ayrıntılı bir şekilde göstermiştir. Bu bağlamda yetiştiği çevre itibarıyla Andriç, kendi ifadesiyle de Türklerin geleneklerini iyi bilmektedir ve eserlerindeki kahramanları Türk kültür kalıplarına göre kurgulamıştır.

İvo Andriç, Balkan edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Yugoslavya'da yaşayan Türk şair, yazar ve çevirmenlere de ilham olmuş; eserleri Sırpçadan Türkçeye çevrilmiştir. Akademik eğitimini Osmanlı Devleti'nde kültürel hayat üzerine yapmış olması onun eserlerinde Osmanlı coğrafyasını birçok açıdan tasvir edebilmesine katkı sağlamıştır. Andriç'in hikâyelerinden mülhem Sinan'ın Tekkesinde Ölüm adlı eserde tespit edilen unsurlar şöyledir. Andriç'in hikâye kişileri ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin yöneticileri ve özellikle vezirleridir. *Vezirin Filinin Hikâyesi*, *Žepa Üzerindeki Köprü*, *Ali Paşa*, *Bir Hikâye* adlı hikâyelerin temel kişisi vezirlerdir. Vezirler; acımasız, gaddar, halka korku salan, kurnaz, baskıcı ve genel olarak Bosna Hersek'e sürgün olarak dışardan

gelen veya yereldeki vezirlerdir. Özellikle sürgün olarak Bosna'ya gelen vezirler oldukça mutsuz ve halkın yönetiminden kopuk, kendi dünyasına çekilmiş kişilerdir. Vezirler gaddarlıkta yarışır durumdadırlar ve bu yüzden genellikle halk arasında haklarında çeşitli söylentiler çıkar. Hikâye sonunda ya kendileri intihar eder ya da kasabaya yeni gelen vezir tarafından öldürülerek kurgudan ayrılırlar.

Andrić'in hikâyesinde yer verdiği vezirlerin önemli özelliklerinden biri tarihî şahsiyet olmalarıdır. Bunun yanında Bosna Hersek'te doğmuş ve sonra Osmanlı'da hizmet etmiş olmaları onların ortak özellikleridir. Andrić, vezirleri anlatırken halkı da tasvir etmeyi bir üslûp hâline getirmiştir. Kendisinin de doğduğu kasaba olan Travnik halkı hakkında çok zeki olduklarını söylemesinin yanında vezirler hakkında yeni bir şeyler öğrenmek için ne kadar çok can attıklarını ve onlar hakkında nasıl hikâyeler uydurdukları bilgisini de vermeyi ihmal etmez. Andrić'in hikâyelerinde halk genel olarak meraklı bir imajdadır. Žepa kasabasında yapılan köprü ve Osatika kasabasındaki kilisenin çanının tamiri kasaba halkının merakla izlediği ve hakkında sayısız fikirler ürettiği hadiselerdir. Andrić, hikâye kurgularında halkın tutumlarını ve Osmanlı devlet yönetimini de eleştirmiştir. Hikâyelerin toplumsal desenlerinde çok dinli ve kültürlü yapının izlerini görmek mümkündür. Hikâyelerde devlet adamlarının yanı sıra din adamları/keşişler de kahraman olarak tercih edilmiştir. Misafirhanede hikâyesinde başrahbin yeğeninın Türk bir askeri hasta yatağında Hristiyan olması için onu ikna çabası Türklerin dinî inançlarına olan bağlılığını yansıtırken Osmanlı medeniyet tasavvurunun icra ve işlev bağlamını farklı boyutlarıyla ortaya koymuştur. Osmanlı medeniyet tasavvuru içinde her türlü dinî inanç unsurunun ifade özgürlüğü mevcuttur. Çalışmanın kapsamını oluşturan hikâyelerde yer alan Türk din adamı Sinan'ın Tekkesinde ölen Ali Dede'dir. Sinan'ın Tekkesinde Ölüm kitabındaki en olumlu Türk imajı Ali Dede'ye aittir. Saraybosna'da doğmuş, burada tasavvufi hayata meyletmiş Ali Dede, İstanbul'a gider ve eğitimini tamamlar; kırk beş yıl orada yaşar. İstanbul onun entelektüel kimliğini oluşturan önemli bir şehirdir. Ali Dede; munis bir kişiliğe sahiptir, ahlaklı, saygılı, insanları yargılamayan, kendi hâlinde bir dervîştir. Çevresinde onu seven ve tekkesine gelen müdavimleri vardır. Yazar, Ali Dede'nin şahsında bir Müslümanın edebini ve insani mahiyetini tasvir etmiştir. Bu hikâyede adı geçen tekke gerçek bir mekândır ve günümüzde Saraybosna'da hâlâ aktif olarak hizmete devam etmektedir. Andrić'in Bosna Hersek'teki tasavvufî dünyadan etkilendiği aşikârdır.

Andrić'in hikâyelerinin zamanı genel olarak Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'te bulunduğu 15. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasını kapsar. Eserlerinde tarihî hadiselerden ve şahsiyetlerden ilham aldığı açıktır. Tarihî ve kültürel olarak dönemin ruhunu eserlerine kendi gözünden yansıtmıştır. Bazı hikâyelerde üçüncü şahıs bazı hikâyelerinde birinci şahıs anlatıcı olmuştur. Bazı hikâyelerde

suje ile obje arasındaki bağlantı oldukça belirginken bazı hikâyelerde ise zayıftır. Andriç'in hikâyelerinde geçen mekânlar ve yerler günlük hayatta karşılaşılabilecek mekânlardır: Manastır, köprü, kilise, cami, vezir konağı vb. Andriç'in en sık kullandığı mekânlardır. Yazar, mekânları kimi zaman kültürel zenginliklerin paylaşıldığı kimi zaman da ayrışmaların yaşandığı yerler olarak tasvir etmiştir. Osmanlı medeniyet tasavvuruna göre mekânlar ayrıştırıcı değil birleştirici unsurdur. Örneğin kasabalara yapılan köprülerin hem maddi hem de manevi anlamları vardır. Osmanlı bu köprüler ile Bosna Hersek ile merkez arasındaki bağlantıyı sağlamış hem de tüm unsurların faydalanacağı bir mimari eser inşa etmiştir. Bu bağlamda sembolik anlamlarının dışında Andriç'in hikâyelerinde Türk kültür ekolojisinin maddi ve manevi unsurlarına ait birçok yapıdan bahsedilmiş ve bu yapılar çevresinde anlatılan hikâyeler kendisine de ilham olmuştur. Andriç, hikâye kahramanlarını dinî ve kültürel kimlikleri üzerinden kurgulamış ve bu özellikleri doğrultusunda imajlar tasvir etmiştir. Andriç'in kahramanları yaşadıkları kimliklerin özelliklerine bürünmüş ve o pencereden mevcudiyet göstermiştir.

Yazar, genel olarak Bosna Hersek insanını, onun zaafalarını ve çok kültürlü dünya içerisinde kendi kaderini yaşamaya çalışmasını anlatmıştır. Eserlerinin temel kahramanları Osmanlı Devleti'nde yaşayan İstanbullu Türkler ve Boşnaklardır. Bunun yanında 1920'den *Bir Mektup* hikâyesinde Yahudilerden, *Vezerin Filinin Hikâyesi*'nde de Çingenelerden bahsetmektedir. Yaşadığı toplumdan her kesimi eserlerinde işlemeye gayret eden Andriç, kahramanlarını kurguladığı mekâna ve zamana yerleştirip kendi penceresinden konuşturmuştur. Bu pencere Türkleri çoğu zaman acımasız, gaddar, Doğulu, dedikoducu ve ayyaş olarak göstermesinin yanında bir Müslüman olarak dinine sadık kişiler olarak da tasvir etmiştir.

Andriç, hikâyelerinde sade ve akıcı bir dil kullanmıştır. Zaman zaman edebî söylemlere başvursa da hikâyelerindeki dil sadedir. Olay akışlarından hareketle hikâyelerin umumî olarak olay hikâyesine örnek olacak mahiyette olduğunu söylemek mümkündür. Andriç hikâyelerinde okuyucularına heybesinden Türkçe kelimeler, atasözleri ve Türk kültür ekolojisine ait unsurlar sunmaktadır. Andriç'in çocukluğundan aldığı tarihsel ve kültürel çağrışımları onu Türk kültür ekolojisinin bir parçası hâline getirmiştir. İvo Andriç'in kültürel belleğinin kaynağı Osmanlı medeniyet tasavvurudur.

Hâsılı, Osmanlı medeniyet tasavvuru içinde toplumunun tüm kültür katmanları korunarak toplumun birlik ve beraberliği güçlendirilmiş ve pekiştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin fitratından getirdiği çok kültürlülüğe saygı duyma, bu yapıyı muhafaza etme düşüncesi sayesinde farklı milletler sahip oldukları her türlü kültürel, tarihî, fikri, yetenekleri ve kimliksel zenginliklerini

Osmanlı millet sistemi içinde muhafaza etme imkânı bulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı millet sistemi içindeki unsurların her biri bir halıdaki renk ve motif gibidir. Her toplumun kültürel yetenekleri bu sistemin içinde muhafaza edilerek kültürel çeşitlilik ve devamlılık sağlanmıştır. İvo Andrić de bu kültürel çeşitliliğin bir temsilcisi olmuştur.

Kaynakça

Akgün, A. (2022). Balkan Türkleri Edebiyat Tarihinde Klasik Döneme Dair Bir Derkenar. Şerife Yalçınkaya, İlyas Yazar (Ed.), *Akademide Nezaket Üslubu Prof. Dr. İlhan Genç Armağanı*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Andrić, I. (1990). *The Development of Spiritual Life in Bosnia Under The Influence of Turkish Rule*. Durham: Duke University Press.

Andrić, İ. (2022). *Sinan'ın Tekkesinde Ölüm*. Müge Günay (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*. Ayşe Tekin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bayram, S. (2014). İvo Andrić'in Drina Köprüsü Romanı Bağlamında Hayatlara Uzanan Köprüler. *Turkish Studies*, 9(9), 271-282.

Bon, G. L. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: Hayat.

Çetin A. ve Çağ, G. (2011). Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomilliliğin Etkisi. *Tarih Okulu*, (19), 19-35.

Çobanoğlu, Ö. (2017). Türk ve Boşnak Âşık Tarzı Edebiyat Gelenekleri. *İÜHFMM-Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, LXXV, 389-406.

Danış, İ. (2018). Bosna'da Erken Osmanlı Dönemi İskân ve İmar Faaliyetleri. *Uluslararası Dünden Bugüne Bosna-Hersek ve Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 29-44), İstanbul.

Doğan, G. (2009). Temyizi Olmayan Bir Duruşmada Mahkûm Edilmiş İmparatorluğun Anlatıcısı: İvo Andrić ve Eserlerindeki Kavramlar Etrafında

Balkanları Yeniden Düşünmek. *I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 81-93), Priştine.

Eker, S. (2006). Bosna'da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili ve Kültürü Üzerine. *Millî Folklor*, 18(72), 71-84.

Emgili, F. (2012). *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Emin, İ. (1962). Jepa Köprüsü, Drina Köprüsü, İlençli Avlu. *Yeditepe Dergisi*, (59), 13.

Gölen, Z. (2010). *Tanzîmât Döneminde Bosna Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gündüz, T. (2012). *Alahimanet Bosna*. İstanbul: Yeditepe.

Güvenç, B. (2018). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut.

İlgürel, M. (2001). İstimâlet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Yıl: 2001, Cilt: 23), 362-363.

İmamoviç, M. (2018). *Boşnakların Tarihi*. Hüseyin Gül, Cenita Özgüner (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Jezernik, B. (2006). *Vahşi Avrupa*. İstanbul: Küre.

Kaplan, M. (2005). *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh.

Kıratlı, M. (1966). Sinan'ın Tekkesinde Ölüm. *Cep Dergisi*, (1), 63-73.

Kiel, M. (2012). Travnik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Yıl: 2012, Cilt: 41), 308-311.

Kolcu, A. (2003). İvo Andrić ve Drina Köprüsü. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (14), 219-245.

Kula, O. B. (2012). *Almanya'da Türk Kültürü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. Mehmet Emin Özcan (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.

Pars, M. (2004). *Makedon ve Sırp Romanlarında Türkler ve Türk İzleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Popovic, A. (1995). *Balkanlarda İslâm*. İstanbul: İnsan.

Predović, J. (1998). The Interaction of Different Cultures In The Literary Works of Ivo Andric. *Balkanica*, (29), 339-353.

Samarčić, R. (1995). *Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam: Sokollu Mehmed Paşa*. Meral Gaspıralı (Çev.), İstanbul: Sabah.

Škvorc, B., Lujanović, N. (2010). Andrić Kao Model Izmjestenog Pisca (ili kako je otvoren prostor za 'pozicioniranje između' nacionalnoga korpusa i kulturalnih paradigmi). *Fluminensia*, 22(2), 37-52.

Vildiç, S. (2012). *Bosna'da Kâdirilik ve Hacı Sinan Tekkesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Wellek, R., Warren, A. W. (2011). *Edebiyat Teorisi*. Ömer Faruk Huyugüzel (Çev.). İstanbul: Dergâh.

Yalap, H. (2016). Türkçeden Sırpçaya Geçen Kelime ve Eklerle Bu Unsurların Sırlara Türkçe Öğretimindeki Katkısı. *TÜBAR Dergisi*, (39), 239-259.

Yusuf, S. (1969). Sırp-Hırvat Dilinde Türkçenin Etkisi ve Ivo Andrić'in Bir Öyküsünde Kullanılan Türkçe Sözcükler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (302), 283-287.

İnternet Kaynakları:

<https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/190-the-story-of-the-vizier%E2%80%99s-elephant>

<https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/182-the-bridge-on-the-%C5%BEepa>

<https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/181-in-the-guest-house>

<https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/186-death-in-sinan-s-tekke>

<https://www.ivoandric.org.rs/english/worksen/short-stories/188-letter-from-the-year-1920>

<http://www.bosnahersek.ba/fatih-ahidnamesi/>

<https://www.youtube.com/watch?v=OP5VGGt1jh0>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Bu makalenin yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.